

ПОЧИТЕЉ

Село испод Велебита

Почитељ лежи испод саме планине Велебит. Са његове северо-западне стране назире се Лички читлук, са северне Рибник¹, а са источне га додирује Медак. Простире се на личкој висоравни, чија надморска висина износи око 575 метара. Са Госпићем га повезује цеста дужине око 14 km. Та је цеста до Рибника веома уска и прекривена танким слојем асфалта. Возила се могу мимоићи само на подесним проширењима. Код Рибника се спаја са асфалтним путем Госпић—Грачац.

Оштра клима са релативно доста воде

Почитељске куће су већином саграђене испод саме планине, где за време зиме напада доста снега, чија висина обично прелази један метар. Лета су кратка са оскудним падавинама. За то Почитељани кажу да им је зима оштра као крашки камен. Велика им је предност што имају доста здраве воде, а то се итекако одражава на асортиман пољопривредне производње и начин њиховог живота.

Кроз Почитељ тече река Лика. Из медачког у почитељски атар улази на месту спајања са потоком Маруновац који донекле раздваја ова два атара. Лика одатле вијуга на север према засеоку Иванчевића и наставља ток до Његованске Вароши. Одатле скреће на североисток и, напуштајући почитељски атар, наставља ток

¹ Данас хрватско село. После 1577. Турци су га населили својим поданицима и православном рајом. Пред ослобођење Лике од Турака Рибник је имао 120 муслиманских кућа, а после ослобођења остало је 5 породица које су покатоличене.

ПОЧИТЕЛЬ

према Рибнику. Некада је она била бисер Личког поља, а данас су њене обале толико зарасле травурином и шибљем да се вода једва назире.

Испод самог Велебита, недалеко од засеока Вуксанове Вароши, извире Почитељица. Она тече на североисток између Почитеља и Читлука и недалеко од Новог Села улива се у Лику. Име је добила по Почитељу изнад кога извире и кроз који протиче.

Низводно од извора Суваје, десног крака Почитељице, Витаси имају воденицу коју они називају млин. Била је то некада прасва фабрика брашна, са два велика камена. Свака витаска кућа имала је свој дан за мељаву: не само да мељу за своје потребе, већ и за сваког оног који дође у млин, наравно уз право узимања ујма за самљевено жито. Та се воденица угасила, као што су се угасили и многи други облици привређивања који су се одвијали у Почитељу.

Отприлике 200 метара низводно од те воденице, свештеничка лоза Дошеновића (касније Дошени) имала је своју воденицу. У њу су долазили сељаци из целог Почитеља да мељу раж и пшеницу, такође и кукуруз од чијег су брашна спремали надалеко познату личку паленту. Ова воденица је престала да ради много раније од претходне, јер су њеног власника, почитељског свештеника Милојка Дошена, заклале хрватске усташе и мртво тело бациле у јаму Јадовно на Велебиту, у којој леже кости више десетина хиљада неужног српског народа из Лике и других места са подручја Хрватске.

Свештеник Милојко био је у сродству са Николом Теслом. Долазећи у Почитељ Никола би посетио Милојка. Ћаскајући о разним стварима свакидашњице прошетали би и до воденице. Милојко је у разговору упитао Николу како би његова воденица могла да меље преко целе године, а не само за време пролетњих и јесењих месеци када пада обилна киша. Никола му без размишљања рече: — Е мој Милојко, ако би ти овде направио бент (брану), овде би се вода сакупљала и могла каналом одводити на лопатице које би окретале камен и ето ти мељаве целе године. Тај бент, међутим, није никад направљен. Нема више ни попа Милојка ни његове воденице, а Почитељица и даље тече и ко зна докле ће тећи.

Осим река Лике и Почитељице, у Почитељу има доста извора хладне и здраве воде. Они се могу наћи свуда, а најчешће су испод Велебита. По својој лепоти издвајају се Суваја и Црно врело. Њиховим спајањем настаје Почитељица.

Веома је занимљиво и врело које Почитељани зову „Кипило”. Људи кажу да под Велебитом мора да има подземно језеро и када се подземна шупљина напуни, настаје пражњење и вода почиње да избија испод тла у виду пене. Почиње да кипи, па су тај извор назвали „Кипило”. Овај извор нарочито кипи у време великих киша, а понекад и за време суше. То Почитељанима изгледа врло загонетно, па распредају разне приче о узроцима те појаве.

Јужно од баре зване Округљак, испод саме планине, налази се извор Кривајица. Он је богат водом, па су Витаси и Мркшићи изградили каптажу и путем природног пада довели воду у двадесетак својих кућа. Ближе Метку, у Брезовачи, налази се Црно врело. Оно никад не пресушује, па постаје резерва воде неким кућама које немају сигурне изворе са водом. И у Дрљића пећини има ванредно добре воде коју сељаци свакодневно односе у разним врстама судова за потребе својих домаћинстава. Раније се та вода односила у вучијама, направљеним од трешњева дрвета које су дуго задржавале хладноћу воде.

Шта је са рибом?

Раније је река Лика обиловала са поточном пастрмком, раковима и пијорима. Било је право задовољство изаћи на њу и опробати риболовачку срећу. Није требало имати савремени прибор јер су се добри резултати постизали и са оним најпримитивнијим, као што су сакови слични черенцима, корпе од врбова прућа и сл. Ракови су се ефикасно ловили и на жабе, а њих је била пуна Лика. Људи кажу да се могла постићи најбоља релаксација слушајући жабље концерте, за које није требала улазница. Жабе су се ловиле на удицу са закаченим скакавцем. Уловљеној жаби се навлачила кожа на главу, затим се за ногу привезивала на подужи штап, који се забадао у воду близу траве. Осећајући мирис, ракови су долазили да једу жабље месо. После краћег времена штап се подизао до испод површине воде и закачени ракови прихватили подватачем (кешером). За једно поподне могло се уловити 5—10 kg крупних ракова. А данас више ни трага од њих. Пастрмка се највише ловила саковима, онолико колико је било потребно за текуће потребе. Данас, међутим, нема пастрмки, нема ни сакова ни корпи, али и даље тече пуста Лика.

У Почитељици није било пастрмке, али је било право задовољство ловити пијоре и ракове. Од када је река Лика насељена

шараном и штуком, а то је урађено негде после II светског рата, нестало је и пастрмке и ракова, а у задње време су, у горњем току, шаран и штука постали тако разређени да се једва исплати одлазити на реку. Клен се драстично намножио и потаманио пастрмлазиту на реку. Клен се драстично намножио и потаманио пастрмлазиту на реку. Он је данас доминирајућа риба у Лици и њеним притокама у почитељском атару.

Сеоско подручје

Сеоске куће подигнуте испод Велебита чине Горњи, а лоциране око реке Лике Доњи Почитељ. Људи су градили куће по робовима поља, зависно од бонитета земљишта, и у самом пољу на погодним местима недалеко од реке. Засеоци носе имена племена, као што су Бобићи, Иванчевићи, Дрљићи, Његовани, Павлице, Поткоњаци, Преради, Витаси, Вуксани и Узелци. Почитељски атар заузима површину од 85 km².

Већи део плавног земљишта уз Почитељицу и Лику чине кошанице, баре. Са њих се скида питомо и обилно сено за исхрану стоке. Земљиште изван насеља, такозвано поље, најчешће спада у кисело тло, обрасло је са бујади и црњушином, па се мало користи за производњу хране како за људе, тако и за стоку.

Ранији житељи на простору Почитеља

Почитељ су, према писању Карла Пача (Carlo Patsch), насељавали Јаподи, а после њих Римљани. Ово потврђују и налази у дворишту почитељског сељака Његована, где су нађена два натписа који су били својевремено уграђени у зграду Месног уреда у Метку. Исто тако и три камене урне (жаре). Један од натписа на откривеним урнама гласи: D[is] M[anibus]. [H]erennia Rufina Poia Suu[a]e [??] an[no]m LXX. У преводу: Добрим душама покојника. [X]еренија Руфина Поја Суви [?] од године 70.

У својој књизи *Лика у римско доба*, Пач мисли да је римско-илирско насеље Аусанкалио било лоцирано негде између Метка и Почитеља. Ако би се обавило одговарајуће истраживање почитељско-медачког атара вероватно би се наишло и на друге трагове илирско-римске културе која се ту развијала.

Простор на коме сада лежи Почитељ припадао је у средњем веку племену Могоровића, а према једној исправи од 29. 1. 1263.

године зна се да је власник Почитеља био кнез Петар Толмировић. Када је стара Личка жупа била подељена на Лику и Бужане, дотадашњи жупски град Широки Турањ нашао се на периферији нове Личке жупе па је, наводно, краљ Бела IV у намери да сагради нови жупски град у средишту жупе, изабрао Почитељ. У том циљу краљ је са жупаном Толмировићем трампио своје поседе Касег, Сичево, Гребенар и Бротњане за његов посед у Почитељу. Касније је Почитељ био у поседу кнеза Нелипа Цетинског, бужког кнеза Петра, Ивана Палижине и других. На пољу испод Почитељског града пасла је ергела бана Ивана Карловића.

Почитељ као средиште Личке жупе

После ове трампе Почитељ је изграђен као средиште Личке жупе. Поред осталих објеката, ту је саграђена и тврђава. Њени се остаци и данас могу видети на узвишици званој Градина изнад данашњег засеока Вукаснове Вароши. Нешто после 1370. године у посед жупског града Почитеља дошли су Гушићи. Стекли су га краљевом даровницом која је укључивала и неке жупске приходе. Почитељ је остао у поседу Гушића све до турског освајања Лике 1527. године. Као власници жупског града, они су поседовали и низ мањих утврђења.

На основу две црквине (остаци раније саграђених богомоља), једне под Градином и друге у Брањевини, могло би се са доста сигурности рећи да су пре освајања Лике од Турака на том земљишту постојала два насеља: оно које је било испод Градине развило се на простору жупског седишта, па је и евидентирано под именом Подграђе (*Datum sub nostra Castro in villa Podgradie*)², а насеље на Брањевини је по свој прилици био стари Почитељ. Он је постојао пре 1263. године, тј. изградње новог жупског седишта. Стара почитељска црква, о којој још увек постоје трагови, била је саграђена до тог времена, а насеље које се развило око ње представљало је ранију популацију кметова, док су у Подграђу живеле занатлије и трговци. Каштел (град) Почитељ спомиње се и у документима о датим повластицама из 1432. и 1451. године.

Југоисточно од Рибника, у близини потока Плоченовца, налазе се остаци цркве, па се мисли да се на том месту налазило веће дотурско насеље. И на подручју данашњег доњег Почитеља могу се наћи остаци две цркве. Поуздано се зна да су око те три цр-

² С. Павичић, *Сеобе и насеља у Лици*, стр. 22 и 23.

кве била подигнута села племена Буковљана, Толичана и Ждра-
лића.

Почитељ је наведен у попису затечених утврђења која су
1577. године били запосели Турци.

Положај утврђеног града Почитеља упућује нас на његову, у
оно време, важну функцију која се заснивала на контроли кара-
ванске трговине преко велебитског правца, а која се у оно време
одвијала између развијене Крбаве и приобалних насеља. Овај пра-
вац, од народа назван караванском стазом, обилује природним ле-
потама, па ћемо њоме мало прошетати.

Отприлике 300 m изнад Градине успут се налази место звано
„Почивало”. Ту се и данас види у камену исклесана столица. На
њој је почивао турски бег и посматрао ергелу коња који су пасли
по барама уз речицу Почитељицу.

Велебит, понос Личана

Да би се приказала сва лепота и суровост ове грандиозне
планине морало би се утрошити и времена и хартије. Али, ми ће-
мо покушати да снимимо само њен део, онолико колико је до-
ступно Почитељанима који испод ње вековима живе — људима
чија је судбина зависила од ње и која је постала део њих самих.

Рецимо, када би путник намерник за тренутак застао уз би-
стру реку Лику, негде код Његованског моста, и уперио поглед на
Велебит, прво би угледао Височицу (1619 m), па Почитељски врх
(1545 m), затим Бадањ (1638 m), онда Бабин врх (1741 m) и на
крају највиши Вагански врх, са својих 1757 m висине. Не би се
могло лако рећи који је од ових врхова величанственији и лепши.

За део Велебита између Височице и Почитељског врха везан
је један веома тужан догађај. Многи га Почитељани и данас пам-
те, а посебно потомци чији су преци ту настрадали. Било је то
давне 1940. године, када се 22. августа по врховина Велебита била
спустила густа магла. Височица и Почитељски врх били су њоме
потпуно обавијени. Авион са 10 путника и 2 члана посаде, који су
се били упутили на свадбу, улетео је у маглу и услед недовољне
видљивости није успео надвисити тај део планине, већ је, на не-
срећу, ударио у камену громаду удаљену неколико стотина метара
од Почитељског врха. Очевици места удара приметили су да је
авиону требало само пар метара да прелети стеном, али судбина је
хтела да толики људи оставе своје животе у планинској врлети.

Пошто се несрећа одиграла у непроходном делу Велебита, на висини од око 1500 m, место удара летилице пронађено је после напорног и релативно дугог трагања. Чак је била расписана и награда оном ко га открије. Одазивајући се позиву, многи Почитељани су сместа кренули кроз Разбојну драгу у правцу Височице и Почитељског врха ради тражења евентуално преживелих путника. Први су на место несреће стигли Вуксан Коста — Костелица и Витас Миле — Мигљен и о ономе што су видели обавестили истражне органе. Али је међу овом двојицом дошло до спорења који је први дошао до места несреће. Чак је и суд умешан, али пресуда је изостала услед избијања рата, па награда није ни исплаћена.

Екипе за спасавање, истражни органи, новинари, родбина настрадалих и још много света окупљало се око школе. Све је врвело од радозналост народа. Стицајем околности Почитељ је за трен ока постао познат у многим деловима света. Апеловало се на све оне који би могли да се придруже екипама на претраживању планине и сакупљања делова тела и вреднијих предмета. Људи су се радо одазивали и са џаковима прикладним у ту сврху одлазили према Почитељском врху и Височици. После веома напорног пробијања кроз непроходне делове планине, на око једног километра од места удара наилазили су на делове тела и вредносне предмете који су припадали путницима. Показало се да је, осим предаје делова људског тела, ретко који од налазача пријављивао и вредносне предмете, а пошто је ускоро избио рат, ствар је пала у заборав. Говори се да је до места несреће први стигао неки Приморац који је на Рудинама косио траву. Он је, наводно, поскидао много прстења, ланчића и других вредних предмета, а да се о томе ником није поверавао.

Заселак Витаса на измаку зиме,
на слици су Дане и Душан Витас
а у средини Милан Бобић

Височица доминира околином и једна је од најлепших видиковаца Велебита. Чим осване леп сунчан дан, са Височице се виде многа јадранска острва, назире се обале Италије и отвара видик Личког поља све до Удбине. Али, Височица и поменути врхови су услед обилних киша и снега често обавијени маглом и облацима и тако за наше очи постају једва видљиви. Чим замакне лето Височица постаје магловита и тмурна, па није ни чудо што се код момака усталила шала да озбиљније цуре које не прихватају њихово задиркивање називају „Височицама“.

Велебитска флора

Велебит је са почитељске стране обрастао густом шумом, у којој доминирају буква, јела, храст, граб и друга растиња. Због свог природног богатства UNESCO је ову планину, у оквиру програма „Човек и биосфера“, уврстио у светску мрежу резервата биосфере.

Медведи — најзначајнији део фауне

И велебитска фауна је добрим делом специфична. Од дивљачи се посебно одликују медведи, за које често кажу „лички међе-ди“. Срећу се праве грдосије, а понеки примерци теже и до три квинтала. Поред оних који силазе са Велебита и хране се биљном храном, има и месождера, али се они задржавају на горњим деловима планине и тамо нападају стоку. Почитељани их срећу и виђају у својим њивама како се сладе кукурузом и другим јесењим плодовима. Има се утисак да су им сусрети мирољубиви, чак и пријатељски, јер су људи свесни њихове законске заштите, а медведи су се тако одомаћили и понашају се као да је њихова заштита у закону исписана великим словима.

Ујесен, када сељаци оберу кукуруз и свезу у амбаре, медведи се оријентишу на јабуке, дивљаке, крушке, дрењине и друго воће које доспева у то време. Не само да плодове једу, већ ломе гране и иза себе остављају праву пустош на стаблима. Само да човек види та незграпна створења како се пентрају по стаблима! Ради заштите усева од ове горопади, Почитељани прибегавају разним мерама и триковима. Они често на крајеве њива под кукурузом вежу псе. Показало се, међутим, да и од тога нема много вајде,

јер чим медвед опази пса пре-
лази на другу страну њиве и
мирно обара клипове. Доста
ефикасне су им хајке. У њи-
ма учествују људи са псима.
Интересантно је да само је-
дан пас никад неће да киди-
ше на медведа, страх га је,
нити ће медвед да се упушта
у окршај са више паса. Пла-
ши се да ће га неки од њих
угристи за муда, а то је веома
болно и опасно.

Медвед ређе напада чо-
века, али ако се овај прибли-
жи младунцима окршај је не-
избежан, јер у том тренутку
ступа у дејство инстинктивни нагон да заштити потомство. Исто
тако, медвед насрће ако му се човек изненада приближи. Исход
таквог сусрета најчешће је трагичан.

Сусрет Јована Вуксана са мечком

Пре нешто више од 50 година, у Велебит је пошао Јован Вук-
сан и негде изнад врела Суваје зауставио се да сече дрва. Узео је
секиру и није успео одсећи ни пар љусака од букве коју је почео
да сече, а оно му се пред очима створи мечка са два младунца. Јо-
ван осети снажно струјање у грудима и са секиром у руци појури
према најближем кривом стаблу. Успузао се пар метара и витлају-
ћи секиром према мечки дозивао: — Људи, овамо, упомоћ, људи!
Али цабе, нико се није одазивао. Звук мечкиних канци већ је од-
звањао уз букву. У Јовановој глави смењивале су се стравичне
слике. Мислио је — овде је крај. Али, на његову срећу, мечићи су
се отпузали низ стрмину и тако нестали из видокруга мајке. Она
је појурила за њима и на сву срећу оставила Јована. Он је одах-
нуо, али мечка није нестала из његових мисли. Од страха и запо-
магања Јован је био изгубио моћ говора. Комшије рекоше да је
„остао без гласа”.

О свом сусрету са мечком Јован је распредао причу до краја
живота. И деца су се око њега окупљала и тражила да им прича.

У Почитељу је тала било пуно деце. Није било куће са мање од седам, осам малишана, а не ретко и по десетак. А данас! Причајући деци Јован би, мотајући дуван у новине, палио цигаре. Те цигаре су биле тако дебеле и дугачке да су их деца звала „пасје ноге“. Када би Јован завршио причу, деца би се смешкала и добацивала: — Ко пуши пасје ноге, тога неће сатрти међед.

Разбојна драга

После ове мале девијације у царство личких медведа, да кренемо караванском стазом преко Велебита у правцу Подгорја. Ова стаза полази од засеока у коме живе Бобићи и у широј околини Витаси, Вуксани, Ласковићи и Мркшићи. Пролази кроз Разбојну драгу, дугачку нешто више од 4 километра. Легенда каже да се на овом месту Велебита одиграло више тешких окршаја са Турцима и да је изгинуло толико људи да је Драгом текла крв као вода. То је био разлог да народ ту увалу назове Разбојном драгом. Њу на више места пресеца шумска цеста, која је ту просечена пре седамдесет година. Почитељани су просто одахнули њеном изградњом: посебно што им се тиме пружила прилика да довозе дрва и гоне стоку на испашу у бројне пашњаке који се простиру око средишњег дела Велебита. Настављајући пут Разбојном драгом, стиже се до једне ћуприје, коју народ зове „Кланац“. Ово место представља најужи део Разбојне драге и чини њен крај. И цеста која пресеца Драгу преко ове ћуприје скреће ка Малој пољани и завршава се недалеко од Велике пољане.

За време изградње ове велебитске цесте ископана је једна бокагија од војничког седла и кроз њу је била прорасла букова жила. Најстарији Почитељани кажу да се на том месту, за време протеривања Турака из Лике, водила битка са новаљским и рибничким Турцима и да та бокагија вероватно потиче из тога боја.

Средишњи део Велебита

Од кланца, места на коме се завршава велебитска цеста, почиње караванска стаза. Њезин један крак води удесно за Јанкушу и достиже на зараван звану Присјека, а други води за Вајине падобила име по неком Турчину Оричу, кога су ту смакли ускоци.

ну Ахмед-бегу Липовцу.³ Тада је успео да продре до Удбине, заробивши у Ондићу шеснаестак и посекавши тридесетак Турака. Овом приликом срећа га заобишла, при повратку са четовања у Котаре погодио га турски војник из пушке и тако се угасио живот овог славног српског јунака.

На сабљи су наводно изгравирани иницијали Илије Смиљанића. Вест о њезином наласку била је допрла и до почитељског лутара. Претпостављајући да се ради о значајном налазу, лугар је узео сабљу од Људине и обећао да ће му за њу купити опанке. Те опанке, међутим, Људина није ни видео ни обуо, а лугар је сабљу продао Загребачком музеју у коме се, по причању неких људи, и данас налази.

Још нешто о Људини

Уз одржавање скромног сељачког поседа, Људина је био вичан многим столарским пословима, уобичајеним за ондашње сеоске прилике. Правио је таре, бачве, кућни намештај, сасецао грађу за куће и др. Људи кажу да није било ствари коју је Људина очима видео, а да није знао да је направи. Ретко је била подигнута која кућа у Ситнику и околини, а да јој Људина није „сасјекао грађу”.

Људина је умео лепо и да пева, већином песме које је сам састављао. Једном приликом када је Вујици Чубрилу, из Радуча, радио кровну конструкцију запевао је: — А мој Људе рано ли те буде, а мој Дане слабо ли те 'ране. Ова песма упућена је домаћици у намери да поправи исхрану, која је била оскудна за ту врсту посла. Чујући песму, Вујица је Људини пружио руку, уверавајући га да ће га лишити те невоље. И заиста, сутрадан, а и наредних дана Људина није морао да притеже кајиш на панталонама.

Као и многи Личани, Људина је печалбарио по Америци. Тамо је провео више година, да би се на крају вратио породици. Имао је осморо деце, коју од прихода са скромног поседа није могао да издржава. Осим столарских вештина Људина је умео и да брије. Сељани са којима је радио у Америци редовно су долазили к њему на ту врсту улепшавања. Али, Људини се то досадило, па је дуго размишљао како да се курталише тог терета, а да се људи-

³ Погибију је описао брат Филип, који је тада као харамбаша са Илијом учествовао у окршају са Турцима. Докуменат о томе налази се у Млетачком државном архиву у Венецији, а превод је објављен у књизи Бошка Деснице: *Стојан Јанковић и ускочка Далмација*, Београд 1991, стр. 99.

ма не замери. На крају му је синула добра идеја. Ево шта је направио: једном када је бријао свог сељанина, на пола је стао и сео на столицу, ћутао је и држао бријач (устру) у руци. Муштерија га упита: — Шта је Људина, шта не бријеш? — Зааварила ми је крв, сад ћу дда те заакољем, замуцкујући одговорио је Људина.

Чувши ове речи, муштерија устале, обриса преосталу сапуницу са лица и оде. Од тада ни он ни остали Људинови сељани нису долазили на бријање. Људини је лакнуло и осећао се сав срећан што му је трик успео.

Одличан гуслар

Људина је умео и да гусли. Имао је старе, зачађеле гусле које су се преносиле на потомство. Нико није знао колико су биле старе и ко их је правио, али се знало да су биле ванредно добре. Готово у свакој прилици када сам долазио, деда би ми гуслио. Ево почетка једне песме коју још увек памтим:

*Мртјав лежи Смиљанић Илија,
Кроз ребра му њрава њроникнула.
Боже мили каквога јунака,
Таквог честито не рађала мајка.
Сабља му је сјекла зулумћаре,
Османлије и љуће јаничаре...*

Овај племенити Почитељанин испустио је душу пре педесетак година. Данас постоје само трагови куће у којој се родио и живео. Њу су хрватске усташе спалиле 1942. године, каква је судбина задесила и остале куће у Почитељу.

Цукушин кланац

Од Почитељског врха караванска стаза води за Оглавиновац. Ту је, на висини од 1240 метара, својеврсно лепа и пространа пољана. Обрасла је бујном и сочном травом. На њој су пландовали влашки сточари преко лета, а зими се спуштали у топлије приморске крајеве.

Од Оглавиновца се земљиште благо спушта и обликује неку врсту каскада, на који се начин смењује 12 дражица, долиница. На једном превоју између две дражице стаза пролази кроз велику громаду. Пролаз је тако узан да кроз њега једва може проћи нато-

Почитеља представљали су муслимани. Тада је, у ствари, спроведена пуна аграрна колонизација турског дела Лике и она је у основи остала за све време турске владавине. Нису познати подаци о броју српске раје и муслимана доведених у те крајеве. Извесно је, међутим, да је Србима додељивано другоразредно земљиште, док је оно квалитетније и приступачније припадало муслиманима, посебно агама и беговима, од чијих поседа су ницали спихлуци, као они у Новом, Читлуку и околним насељима.

Услед заостравања турског зулума и недостатка воље да се боре против своје браће по вери, 3. априла 1609. године, из Рибника и Почитеља пребегле су на аустријску крајишку страну 33 српске породице, а месец дана касније још толико, са укупно 550 чељади. Да се подсетимо, у Рибнику су тада поред муслимана живели искључиво Срби. Овај народ прихватиле су и његово бекство организовале аустријске крајишке власти и сместиле га у околини Бриња и делом Карлобага. У напуштене српске домове Турци су поново доводили своје поданике и тако одржавали густу насељеност подвелебитског простора.

Између 1683. и 1689. године у Лици и северној Далмацији планули су устанци, срачунати на протеривање Турака. У овом раздобљу Турци су по Лици вршили нечувене злочине над немуслиманским становништвом, што га је приморало да напушта своја огњишта: било индивидуално или уз помоћ ускочких снага под вођством Стојана Јанковића, Смољана Смиљанића и још многих четовођа да побегну у северну Далмацију. У том вртлогу тамо се нашла и већина почитељских Срба.

Враћање избеглих Срба у Почитељ

После протеривања Турака из Лике 1689. године, избегли Срби су се враћали у Почитељ и његову околину. Не мислимо да се враћао сав народ који је бежао за време турске владавине, али многи подаци указују да се враћала главнина у настојању да продужи живот у старом крају. Установљено је да је једна струја данашњих Почитељана дошла са крајишког подручја око Оточца и Бриња. То су без сумње потомци Срба који су били приморани да тамо беже 1609. и 1638. године, о чему смо већ говорили. Друга струја дошла је из околине Книна, Обровца и Буковице, претежно из предела у које је народ избегао за време борби за ослобођење Лике од Турака.

У првој струји Почитељ су населили Бобићи, Божићи, Чугуриле, Иванчевићи, Рогићи, Срдићи, Тркуље, Узелци и Вуксани. У другој су били Чатићи, Дошени, Каљашевићи, Ласковићи, Лубеновићи, Љубојевићи, Мишковићи, Његовани, Павлице, Радосевићи и Витаси. То су биле породице које и данас сачињавају основу почитељског становништва.

Већ смо рекли да је Почитељ насељен Србима после 1689. године. Он се до отприлике 1712. године водио под Рибником као српско насеље. Према пописима обављеним 1696. (Главинић), 1700. и 1712. године Почитељ је имао 40 кућа и 504 становника. Попис из 1712. пружио нам је слику почитељског становништва и земљишних поседа његових људи. Обављен је у време када је ослобођени део Лике ушао у састав Војне крајине. У том попису исказана су имена власника земљишних поседа граничара, број парцела које су поседовали одраније и које су им додељене, површине парцела у ланцима (ланац = 7.193,3 m²), број чланова породица под оружјем и број жена и деце. Приложене су фотокопије пописних листа са апроксимативним преводом, у коме нису искључене грешке с обзиром на писмо и језик који су се у време пописа употребљавали. Занимљиво је да су Витасовићи означени као Витаси, а Дошеновићи као Дошени, а има имена која се нису могла превести. Пописне листе су врло интересантне јер дају изворне податке о Србима у Почитељу пре 288 година.

Тамъ и въ дѣлѣ — а въ дѣлѣ
нашего вѣдѣнія

Conscriptio

Terrarum et hominum in statu
anno 1712. in Samoilman Litz 1712.

Въ Князѣ Мѣдвѣдѣвѣ

въ 7 вѣкахъ 407 3 12 15

Князь Иванъ Казѣмѣвичъ и дѣти
и въ дѣлѣ Иванъ Казѣмѣвичъ

и конфирмаціи Декретъ, Князь Казѣмѣвичъ

въ 7 вѣкахъ, въ 12 вѣкахъ и въ 13 вѣкахъ 460 5 16 21

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 6 вѣкахъ 437 2 5 7

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 4 вѣкахъ 440 3 7 12

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 5 вѣкахъ 438 2 8 10

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 2 вѣкахъ 418 2 3 5

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 3 вѣкахъ 410 2 7 9

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Въ Князѣ Казѣмѣвичѣ въ 1 вѣкѣ 407 3 12 15

Zusammenfassung
Beitrag zur ...

...	169	4	5	7
...	240	3	7	10
...	370	4	16	20
...	333	3	10	13
...	452	7	15	22
...	200	3	9	12
...	150	7	22	29
...	185	4	8	12
...	164	1	4	5
...	200	3	10	13
...	156	4	14	18
...	121	2	4	6
...	130	4	6	10
...	167	3	10	13
...				
...				
...				
...				
...	210	3	8	11
...	210	2	9	11
...	111	3	5	6
352 60 158 23				

Summa der Güter des verstorbenen
Herrn v. d. H. v. d. H. v. d. H.

Vare

Runde Bagische in 2 öffen . . .	210	6	8
Munde Logische mit einem kleinen Schloß in 4 öffen . . .	3712	2	12
Munde lasten in 7 öffen . . .	255	3	11
Tragische des Kourische in 2 öffen . . .	140	2	10
Ki hat Christus in 3 öffen . . .	30	1	6
Simo Augerische in 6 öffen . . .	200	3	12
Victor Paulische in 2 öffen . . .	269	4	14
Lidia Nigouen in 2 öffen . . .			
Summa der Güter des verstorbenen Herrn v. d. H. v. d. H. v. d. H.			
Lidia Nigouen in 2 öffen . . .	180	3	11
Summa der Güter des verstorbenen Herrn v. d. H. v. d. H. v. d. H.			
Lidia Nigouen in 2 öffen . . .	307	5	20
Summa der Güter des verstorbenen Herrn v. d. H. v. d. H. v. d. H.			
Lidia Nigouen in 2 öffen . . .	62	1	5
Summa der Güter des verstorbenen Herrn v. d. H. v. d. H. v. d. H.			
Lidia Nigouen in 2 öffen . . .	414	6	22
Summa der Güter des verstorbenen Herrn v. d. H. v. d. H. v. d. H.			
Lidia Nigouen in 2 öffen . . .	24922	22	9917

flatus . . .	3755	39	116	155
flatus . . .	3521	60	158	218
flatus . . .	24922	22	99	171
Summa . . .	3784	35	163	216
Summa . . .	121522	94	1526	720

Превод

ПОПИС земљишних поседа и људи у Почитељу из 1712. године

Функција и звање	Име и презиме старешине породице	Број парц.	Повр. у ланцима	Члано- ва са оружјем	Број жена и деце	Укупно
Командир страже	Вукић Витасовић		407	3	12	15
Кнез	Јован Радошевић, alias Тркуља, има од раније декрет на посед од 12 парцела		460	5	16	21
	Бошко Бобић	6	131	2	5	7
	Вукашин Бобић	4	240	3	9	12
	Вуле Радошевић	5	185	2	8	10
	Јовица Витасовић	2	110	2	3	5
	Илија Срдић	9	210	2	7	9
	Милан Љубојевић, има повласно писмо са браћом тако да се посед састоји од 6 парцела	6	460	5	10	15
	Богдан Љубојевић	5	400	4	14	18
	Вукашин Тркуља	4	232	2	5	7
	Петар Павлица	4	120	1	5	6
	Вукосав?	6	100	1	6	7
	Никола Витасовић	6	300	7	16	23
			3355	39	116	155
	Вујица Мишковић	7	169	4	3	7
	Михаило Иванчевић	9	240	3	7	10
	Јован Иванчевић	9	370	4	16	20
	? Чутурило	4	333	3	10	13
	Вукман Иванчевић	13	453	7	15	22
	Максим Павлица	3	200	3	9	12
	Којо Божић, са својом браћом		150	7	22	29
	Максим Бобић	8	185	4	8	12
	Јован Бобић	8	164	1	4	5
	Петар Узелац	5	200	3	10	13
	Стојан Каљешић	3	136	4	14	18
	Радосав Каљешић		13	2	4	6
	Грујица Павлица		130	4	6	10

Георг Дошеновић	12	167	3	10	13
Радован Дошеновић, има од барона Rāmbschisla повласно писмо на цео посед, потврђено од М. Месића	10	290	3	8	11
Радосав Вуксановић	10	210	2	9	11
Јанко Ђатић	8	111	3	3	6
		3521	60	158	218
Радое Рогоић	2	210	3	5	8
Марко Рогоић	4	371 1/2	3	9	12
Никола Ласковић	7	255	3	8	11
Драгић Ласковић	2	140	3	7	10
Мијат Чутурило	3	90	1	5	6
Симо Каљешић	6	200	1	11	12
Митар Павлица	8	261	4	10	14
Тадих Његован, има посед и у Рибнику, на који има и повласно писмо		180	3	8	11
Илија Његован, има посед и у Рибнику од 17 парцела	12	309	5	15	20
Јован Лубеновић	5	62	1	4	5
Вукадин Витас	14	414	6	16	22
		2492 1/2	32	99	131
Укупно:		9368 1/2	131	373	504

Становништво Почитеља од 1857. до 1971. године			
1857	1340 становника	1921	1594 становника
1869	1505	1931	1626
1880	1432	1948	1143
1890	1550	1953	1008
1900	1674	1961	800
1910	1548	1971	640

Ови подаци указују како је становништво Почитеља од 1931. године наовамо рапидно опадало. Разлог треба тражити у томе што се радно способно становништво све више селило у крајеве који су нудили боље услове живота, укључујући и одлазак на рад у иностранство који је довео до трајног исељавања из земље. Одсуство улагања у развој села, које се манифестовало и после 1945.

године, поспешивало је овакве токове и није далеко време када ће Почитељ сасвим остати без народа.

Почитељска црква

Прва православна црква у Почитељу подигнута је 1725. године, 35 година након ослобођења испод турске владавине. Нема података ко ју је градио, али је извесно да је у време њезиног подизања на челу Горњокарловачког владичанства био Данило Љуботина, који се на тој дужности налазио од 1713. до 1739. године. Црква је била направљена од меког материјала као и већина православних цркава подигнутих у то време. На истом месту сазида на је у византијском стилу 1879. године, а посвећена је Успењу пресвете Богородице, или како Почитељани кажу Великој Господјини.

Иконостас цркве насликао је Ђока Петровић, поштар и молер из Грачаца. Када је 1843. године примио иконе, свештеник Дошен ставио је Петровићу замерку, тражећи од њега да уз ликове напише и имена, указујући да то налажу црквена правила. Петровић је, међутим, попа убеђивао да су му иконе добре и укусне, а пошто су мале да би их натписи унаказили, да није више обичај да се стављају, да то ни у уговору није предвиђено итд. На крају је прихватио да стави натписе уколико се са тим сагласи и Конзисторија. Конзисторија је била мишљења да се имена могу написати скраћено јер се на тај начин не би унаказиле иконе, али би се видело ко је на њима. Респектујући став Конзисторије, Петровић је усвојио мишљење попа и накнадно урадио и те натписе.

Почитељска црква одољевала је многим искушењима и достојанствено деловала за све време свога постојања. Огромне липе, храстови и брестови засађени око ње чинили су пријатан амбијент. Ретко би се нашао путник намерник који у ладовини тога растиња не би поседео, удисао свежи велебитски ваздух и у околини посматрао разнобојно и миришљаво цвеће. Почитељани су долазили цркви недељом. У њој се молило богу, крстила деца и обављала венчања. Сваке године славила се Света Господјина. Почитељска црквена општина је од 1878. водила матичне књиге. У њих су за 1904. годину била уписана 62 рођена, 12 венчаних и 38 умрлих. Парохија је тада имала 308 домова и 2.316 душа: мушких 1237 и 1070 женских. Брачних парова било је 348 и 3 дивља брака.

На црквену славу народ је долазио из Метка, Дивосела, Врепча и других околних села. Певало се, свирало и играло, упражња-

вале су се у оно време уобичајене спортске дисциплине, при чему су момци уживали у постигнутим резултатима. Ту би се загледале девојке и склапала нова познанства. Све се то одвијало уз јагњетину са ражња, личку шљивовицу и далматински црњак који се пио дволитрама. И најсиромашнији људи су за тај дан припремали богату трпезу. Сви су умели да попију и запевају уз личку тамбурицу. То је био дан у години коме су се сви радовали и који су на својствен начин обележавали.

Нестанак Почитељске цркве

Стара традиција прекинута је 1949. године на Богојављење, када је група недовољно просвећених партијских активиста одлучила да цркву уклони из села. У циљу остваривања ове своје намере, група Почитељана сазвала је збор ради доношења одлуке о рушењу. Успели су да придобију један број људи, а оне који нису били за то позивали су у Госпић на убеђивање, па је тако обезбеђена већина за рушење. Избушене су рупе и постављен експлозив у зидове. Запаљена је корда и за делић секунде нашла се црква у рушевинама. Овај вандализам причинио је задовољство виновницима рушења богомоље, а народу почитељском нарушио мир и духовну традицију коју је вековима неговао и успео да је одржи за турске и аустроугарске владавине.

Један од поборника рушења цркве рекао је: — Данас рушимо Почитељску, а сутра ћемо Рибничку цркву. Рибничка католичка, међутим, оста нетакнута. Са ње се и даље чују звона, а српска покољења ће читати у књигама да су некад звонила и са Почитељске православне цркве. Јадна мајко!

Рушитељи цркве употребише педантно клесани камен за зидање задружне штале, али и она није дуго служила својој намени јер после пет година Почитељани ликвидираше и задругу, а 1954. године срушише и шталу и развукоше некад црквени, а сада шталски камен.

Скинута звона цркве најпре су остављена у порти. Велико је било тешко 350 kg, а остала два била су лакша. Тројица активиста задруге одвезла су их у близину „Плитке Лике”. Ту су их раскомадали тешким батовима, а комаде бронзе продали отпаду у Госпићу.

Ето такву је судбину доживела Српска православна црква у Почитељу, коју су пре 275 година, у тешким временима за право-

славни народ у Аустроугарској монархији, подигли Почитељани и њихови свештеници и кроз њу сачували српски народ од покатоличавања, на чему је интензивно радио Ватикан и његови великодостојници по Хрватској.

Свештеници и виђенији људи Почитеља

Од оснивања парохије на црквеним пословима у Почитељу суделовало је више свештеника и њихових помоћника. Података о њима, нажалост, нема много, а није ни чудо кад се има у виду трновит пут којим је парохија пролазила за све време свога постојања.

У почитељској парохији доминирала је свештеничка лоза Дошеновића, који су у новој држави названи Дошени. У крајишком попису из 1712. године јављају се две породице Дошеновића: Георг и Радован. Георг је имао 9, а Радован 7 деце. Из те породице поникло је више виђених људи, а ми ћемо поменути Добру Дошеновића. Добре је живео у Почитељу око 1700. године, па се сматра да би могао бити син Георга или Радована Дошеновића — првих Срба који су у Почитељ стигли након ослобођења Лике од Турака. Зна се да је Добре у Почитељу држао кујунџијску (златарску) радњу и имао је синове Јосифа и Атанасија.

Јосиф се посветио свештеничком позиву и постао јеромонах. Рођен је у Почитељу, а служио је као парох у манастиру Крки, који је био центар духовног живота Срба у Далмацији и шире.

Јосифов брат, Атанасије Дошеновић, такође је био свештеник, али у Почитељу и капелан у Госпићкој православној цркви. Стигао је до протопрезвитера личног, на којој дужности је био од 1827. до 1835. године. Обављао је и учитељске послове, због чега је долазио у сукоб са аустријским властима којима није ишло у рачун да деца уче ћирилицу и матерњи језик. Атанасије је имао сина Јована, који је рођен 1781, а умро 1813. године у Будимпешти. Такође и унука Николу, рођеног у Почитељу 1857. године, а умрлог у Великом Бечкереку 1929. године. Никола је изучио право и радио као судија у Загребу. Јован је основну писменост стекао од оца Атанасија, а дошколовавање у Крупџи. Високе школе наставио је у Задру и Падовџи, где је докторирао из филозофије и слободних уметности. Из Падове прелази у Трст где се, поред многих виђених Срба, упознаје са Доситејем Обрадовићем. Оставио је иза се-

бе запажена књижевна дела, а међу песмама написао је и *Оду о Почитељу*.

Илија Дошен рођен је 1842. у Почитељу. По завршеној гимназији и богословији замонашио се у манастиру Гомирје, где је обављао одговорне дужности поставши протосинђел и управник манастирског имања, да би 1891. био постављен за управника манастира Хопово у Фрушкој гори, а две године касније манастира Бездин у Банату. Ступио је у редове архимандрита 1893. године. Обављао је још низ одговорних дужности у СПЦ.

Манојло Дошен, рођен је 1848. у Почитељу. Рукоположен је 1871. године, а служио је у Врховинама и Врепцу. Као свештеник у Почитељској цркви спомиње се у 1878, 1892. и 1905. години. Манојло је био врло вредан и послован човек. Иза себе је оставио велики, угледан воћњак и воденицу на потоку Суваји, која је мљела дуго после II светског рата.

Манојло је имао сина Милојка Дошена, који је рођен у Почитељу, а богословију је завршио у Крупи. Као свештеник радио је од 1924. до 1941. године: прво у Широкој Кули, затим у Почитељу. У масовном покољу Срба и он је 1941. године убијен на зверски начин и бачен у јаму Јадовно. Са Милојком угасила се плодна свештеничка лоза Дошенића, односно Дошена из Почитеља.

Коста Дошен из Почитеља био је књижевник и новинар, дуго година директор Земунске гимназије и једно време министар просвете у Вардарској бановини у Скопљу. Радило се о веома угледном Почитељанину који је цењен у свакој средини у којој се налазио.

Коста је имао сестре Катицу и Драгицу. Катица је годинама учила децу у Метку. Њезин ученик био је и писац ове монографије. Катица је остала у памћењу људи као велики човек и учитељ. Знала је ишибати ученика, али је након тога више испуштала суза него што је ударала шиба. Била је, дакле, сажаљива за својим ђацима. Катица је доживела дубоку старост и сахрањена је на Мирогоју у Загребу.

Драгица је учитељовала, али у Почитељу. Умрла је за време II светског рата. И она је у народу остала у лепом сећању као примерна учитељица.

Кућа Јање Дошен

Јања (Јањицка) Дошен била је задњи потомак ове породице у Почитељу. Умрла је 1980. године.

Осим породице Дошеновића, у Почитељу су као свештеници служили:

Атанасије Оклобџија, рођен је 1833. године, рукоположен је 1858, а као свештеник у Почитељу спомиње се у 1880. години.

Тодор Трбојевић, рођен је 1844, рукоположен 1877. године, а као свештеник евидентиран је за 1878. годину. Умро је 1898. године.

Мане Оклобџија, рођен је 1860, а рукоположен 1886. године.

Почитељска школа

Почитељска основна школа налази се североисточно од заселка Ситник, поред локалног пута који води за Медак. Јужно од школе могу се видети куће Витаса, Бобића и Мркшића, а на 200 метара црква.

Школа је саграђена за време Аустро-Угарске монархије и спомиње се у 1892. години, а похађало ју је 88 ученика. Затим у 1896. са 42 и 1905. са 86 ученика. Смештена је у приземној кући са једном скромном учионицом и станчићем за учитеља. Око школе расту липе и није искључено да су и оне сађене када је зидана школа. Пре отварања ове мале школе, почитељска деца похађала су медачку школу, која је окупљала децу и из других околних села. И ову школу запалили су усташки кољачи. Обновљена је после рата и окупљала децу нижих разреда, која су више разреде настављала у медачкој школи.

Колико се могло сазнати, у почитељској школи су за време Краљевине Југославије учитељовали: Бранко Обрадовић, Никола Добрић, Милка Јелача, Драгица Дошен, Миле Почуча, Никола Рабатић, Анка Вељић и Марија Белобрк. Иако је била Хрватица, из Госпића, Марија се удала за почитељског попа Милојка Дошена, кога су, као што је већ речено, масакрирале усташе и тело бациле у јаму на Јадовном. Удајом за Милојка Марија је прешла у православну веру. Хрвати су јој поштедели живот премештајући је 1941. на службу у Вишњићево у Срему.

СТРАДАЊЕ ПОЧИТЕЉАНА У РАТУ

Почитељ, као село у непосредној близини Рибника и Билаја, за време Другог светског рата претрпио је огромне жртве у небо-
рачком становништву. За четири године рата лишено је живота
175 житеља овог малог српског села испод Велебита. За то време,
у самом насељу усташе су заклале, убиле, бациле у ватру или за-
трпале земљом 95 лица; 21 лице су мучећи уморили у Рибнику и 3
у Билају; у Јадовном 11, на Почуча брду 5, у Госпићу 4, Читлуку
4, у Медачкој Плантажи 3, Дивоселу и Смиљану по 2 и у Метку 1
лице. Италијани су у Почитељу убили 9 лица, четници 4 и Немци
1. Они су ван Почитеља убили 8, а четници 1 чељаде. Према јед-
ном другом извору, из Почитеља је у II светском рату погинуло
314 људи.

Највећи масакр почитељског становништва извршиле су уста-
ше из Рибника и Билаја, а најмасовније убијање и мучење оба-
вљено је након успостављања усташке власти 1941. године. У за-
селку Дошена, чије се куће налазе непосредно уз рибничке, остале
су у животу само 3 особе.

Прва жртва у Почитељу био је Јован Радошевић, чувар желе-
зничког моста преко реке Лике код Билаја. Ухапшен је 15. маја,
одведен у Јадовно и бачен у јаму. У Јадовном су убили и лугара
Марка Јелачу, кога су претходно натерали да прими католичку ве-
ру, и још 9 лица. Маја месеца 1941, у фази консолидовања уста-
шке власти, госпићко редарство је упутило народу позив за покр-
штавање. Један његов део се одазвао позиву, у уверењу да ће тиме
спасити главе. Али је то била обмана, па се један од Почитељана
прибрао и окупљеном народу рекао: „Ако нам наш бог не помог-
не, неће ни њихов, католички!” Предложио је народу да се не по-
крштава, па су сви одустали осим Милана Поткоњака, али су и
њега након покрштавања смакли у Госпићу.

Усташе су најмасовнији покољ у Почитељу извршили 1. авгу-
ста 1941. године. Имена побијених људи дата су у прилогу који се
односи на страдање неборачког српског становништва 1941. до
1945. године. Преживели у том покољу нашли су спас у велебит-
ским гудурама, а понајвише у Разбојној драги. Пре тога покоља
усташе су долазиле у село, захтевајући да се људи јављају њиховој
власти. Народ у почетку није ни слутио да јављање значи сигурну
смрт, па се на позив одазивао. Јуна 1941. двојица усташа су ноћу
дошла у село и тражили Милана и Гојка Витаса и Милу Иванче-
вића. Пошто ништа нису сумњали, сва тројица су се одазвали, а

усташе су их одвели и заклали у Медачкој Плантажи. У њој су по-
убијали још многе људе из Метка, Врепча и других села Медачке
општине, а Цигани су копали јаме. У августовском покољу стра-
дао је и свештеник Милојко Дошен. Њега су одвели у Госпић, та-
мо га понижавали и мучили и најзад му окончали живот у Шара-
новој јами на Јадовном.

ВРЕБАЦ

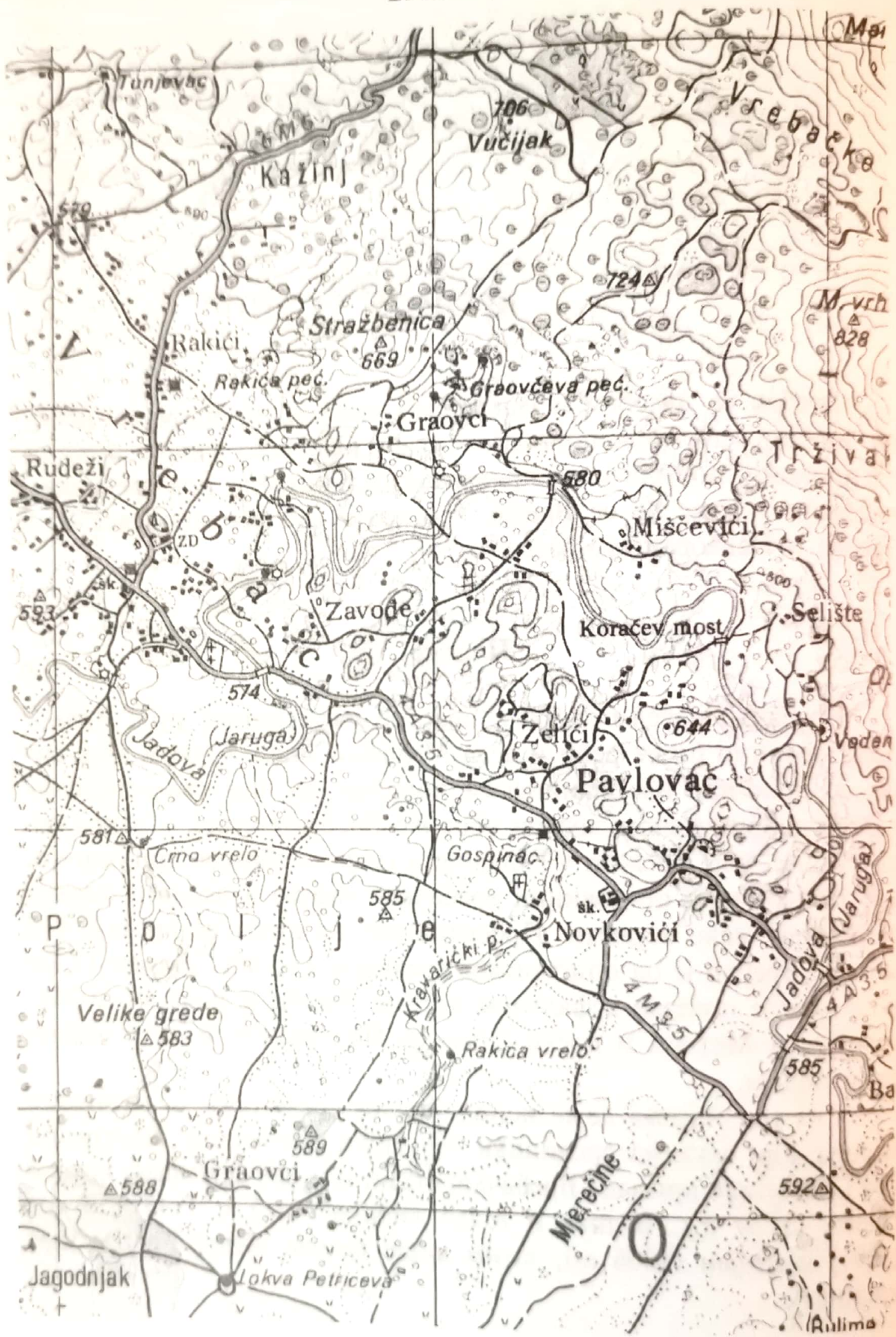
Вребац са Завођем и Павловцем чини једну природну целину, па ћемо синтезом природних и других услова живота људи са тог подручја покушати да прикажемо јединствено под вребачким насељем, у коме ће се Вребац третирати као основно насеље, а Завође и Павловац као засеоци.

Положај

Вребачко насеље заузима простор југоисточног руба Личког поља, а могло би се рећи и дела Медачког поља. Сеоски атар више се простире на планинском подручју, са чије североисточне стране добрим делом захвата обронке Вребачке стазе, а испод села је поље, које прелази у Рудајице и гмајине обрасле црњушином и бујади од чега становници вребачког насеља и околних личких села имају мало користи. Просечна висина атара не прелази 600 метара. Вребац је од општинског средишта Госпића удаљен 13 km и са њим је повезан асфалтном цестом. Такође је повезан са Могорићем и Метком и преко Стазе са Подлапачом и даље Крбавским пољем.

Сва три насеља леже испод Личког средогорја — панинског масива који заузима средишњи део личке висоравни. Централни део Средогорја припада Вребачкој стази, на којој се уздижу врхови Палеж (1239 m), Велика и Мала лисина (1215 и 1143), Љутик (1091) и Риђан (1006 m), затим више врхова испод 1000 метара висине.

ВРЕБАЦ

Клима

Климатске прилике испод Вребачке стазе у основи не одступају од општих карактеристика личке климе, која се одликује дугим и хладним зимама, а кратким, топлим и сушним летима. Познато је да велике снежне падавине, као важан климатски елеменат, чине Лику једном од најхладнијих предела у земљи.

Пошто су Вребац и његови засеоци лоцирани на северној, сунчаној страни Личког поља, на том простору манифестују се нешто веће летње суше. Оне умањују влажност, па је клима нешто топлија од оне која влада на подвелебитској страни поља. И сам положај вребачких села, из разлога што су више окренута југу и заклоњена од хладних ваздушних маса са севера, посебно буре, доприноси да су она релативно топлија од села која су лоцирана у пољу. То утиче да села испод Стазе имају нешто ранији почетак вегетације.

Дуготрајне и хладне зиме налажу житељима вребачког подручја да се адекватно облаче и припремају довољне количине огревног дрвета, које је једини енергетски извор за загревање домова. Оштра зима је, поред других одевних предмета овог планинског краја, наметнула и употребу личких кожуна који су се показали врло ефикасним у заштити тела у време најјачих мразева.

Земљиште

Непосредно изнад Врепца, Завођа и Павловца уздижу се Туњевачка главица, Вршчић, Зјелазов, Вучијак, Стражбеница, Мали и Велики вршчићи, Павловачка коса, Тривунски врх и Опаљеница.

Зависно од конфигурације земљишта, између појединих висова образовале су се равничарске површине различитих облика. Оне су углавном настале у време када су Турци господарили Ликом, јер се тада у великој мери секла и крчила шума ради припремања земљишта за оранице, кошанице и пашњаке. Много шума је посечено и око турских градина да би се осигурала прегледност терена и тиме појачала безбедност посада. Међу равничарским површинама већег значаја имају Велика и Мала лисина, Ђерамуша, Тавани, Томашка греда, Граовчеве ливаде, Магарице и Међугорје. Мештани су од давнина ове делове планине користили за напасање стоке, а прикладније површине за сејање јечма, пира,

зоби и других култура. Те површине нису катастарски уређене, али се знају њихови власници који су их обележавали на својствене начине и тако стицали право својине.

Део Стазе између сеоских кућа и виших делова познат је под Рудинама. То је оголели простор, испресецаан вододеринама и сличним удубљењима. Већи део тих рудина покривен је ниским и закржљалим растињем.

Изнад овог појаса, на североистоку од насеља, протеже се Павловачка коса, а изнад ње, у правцу севера, Вребачка стаза која заузима централни део Личког средогорја. Вегетација на просторима Стазе нешто је богатија, а ако се изузму Черамуша, Љутик, Томашеве ливаде и Међугорје, шумски комплекс је скроман, тако да Врепчани немају на претек техничког дрвета за свакодневне потребе. Разлог је у томе што је шума интензивно експлоатисана и неплански сечена, па су многи предели просто оголели. Иначе, на деловима Стазе у коју залазе Врепчани на првом месту је заступљена буква, онда храст, јасен, јавор, граб и клен. Осим техничког дрвета у вребачком атару расте леска, трешња, брекиња, дрен и друго плодносно растиње. Леска није култивисана, већ је има на сваком месту. Лешници су ситни, али их народ са задовољством бере и оставља за пригодне прилике, као на пример за Божић када коликању посвећује добар део времена. Четинара нема у близини насеља јер та врста дрвећа тражи већу висину, погодније тло и климу.

Сеоско подручје је већим делом равно и понегде валовито, са мањим узвишењима, вршељцима. Вребац је више у равници, док су засеоци Завође и Павловац расути око и између мањих узвишења и хумова.

Хидрографске особености

Тле испод Вребачке стазе, за разлику од подвелебитског, оскудно је водом. Узрок лежи у карбонској подлози која је карактеристична за ову област и она онемогућава задржавање воде. Зато Јадова, иако богата водом, не успева да је задржи, већ је губи настављајући даљи ток подземљем. Пресушују и сви периодични токови и највећи део извора. Карактеристично је што вода отиче испод површинског тока Јадове крашким подземљем ка кориту Лике. Тако се ствара безводица која задаје велике муке људима, а посебно у време великих суша. Решавању проблема са водом прибе-

гава се на разне начине: људи је довозе у бачвама и кацама из удаљених крајева; неки се опскрбљују из штерни које су или личне или су саграђене уз путеве недалеко од засеока. Пред II светски рат у Врепцу је било 20 штерни на 1899 становника. У новије време граде се водоводи, којим путем се вода доводи из подземних извора удаљених и до десетак километара од вребачких насеља, тако да штерне са акумулираном кишницом све више губе на значају. Још у време досељавања на вребачко подручје људи су ради воде копали бунаре и локве. И бунари су пресушивали, а локве су више служиле за напајање стоке и заливање повртарских култура.

Јадова је понос становништва које око ње живи. Ова река извире једним краком из Мутилићких бара, а другим испод Троуре. У Плочи се спушта у Личко поље, одакле наставља да тече у правцу северозапада. У вребачки атар Јадова долази од Могорића и улази у Павловац који чини границу између ова два личка села. У Павловцу тече испод Павловачког моста, који је изграђен пре седамдесетак година. Затим наставља ток испод Павловачке косе, где са десне стране прима воду из Граовчеве пећине. То је снажан извор из кога избија вода која се вероватно подземним шупљинама пробија из предела Крбавског поља. Испред саме пећине, на простору од стотинак метара, налази се десетак врела међу којима су најснажнији Ступа и Штрмац. На том месту Врепчани ваљају кићене биљце и сукно. Отприлике на средини овог тока, који износи око 700 метара, налази се воденица са пет каменова.

Недалеко од Граовчеве пећине налази се Ракића пећина. И из ње извире вода која се слива у Јадову. Извор је много слабији од оног из Граовчеве пећине. Оба извора, односно пећине, налазе се испод Стражбенице, некадашњег јаподског станишта. И испод Туњевачке главице извире поток Туњевац, који се такође слива у Јадову.

У вребачком атару има још неколико мањих извора чији капацитет зависи од водостаја Јадове. На подручју Павловца познати су извори Госпиновац, Водене пећине, Припужновац, Шивиновац, а идући према Врепцу наићи ће се на Радиовац, Капетановац, Чатрњу, Ђаковац, Оџинац и Периновац.

У стара времена људи су воду са извора доносили у разним судовима, од којих је најпознатија била вучија. Она се најчешће правила од трешњева дрвета. Одозго је имала један отвор, кроз који се сипала вода, а други, из кога се изливала, са стране. За премину је имала око 30 литара и носила се на рамену, а кад је извор био далеко од куће, пртила се на леђа. Иако је вучија неста-

ла из употребе, понека се још може видети у забаченим заселци-
ма, где до воде нема колског пута.

Јадова у Павловцу савија на север, пролази кроз Завође и код
Врепца скреће на југ, па опет на запад на свом путу према реци
Лици, у коју се улива код села Кулице.

Сеоски амбијент

Вребачке куће су усамљене или често груписане уз вршељке
који су разбацани по целом простору, а удаљеност између њих за-
виси од природе земљишта. Куће су приземне, око којих су рела-
тивно пространа дворишта у којима се могу наћи штале, сенаре,
обори и други сеоски објекти. Уз куће су брижљиво обрађене ба-
ште и воћњаци у којима предњачи шљива.

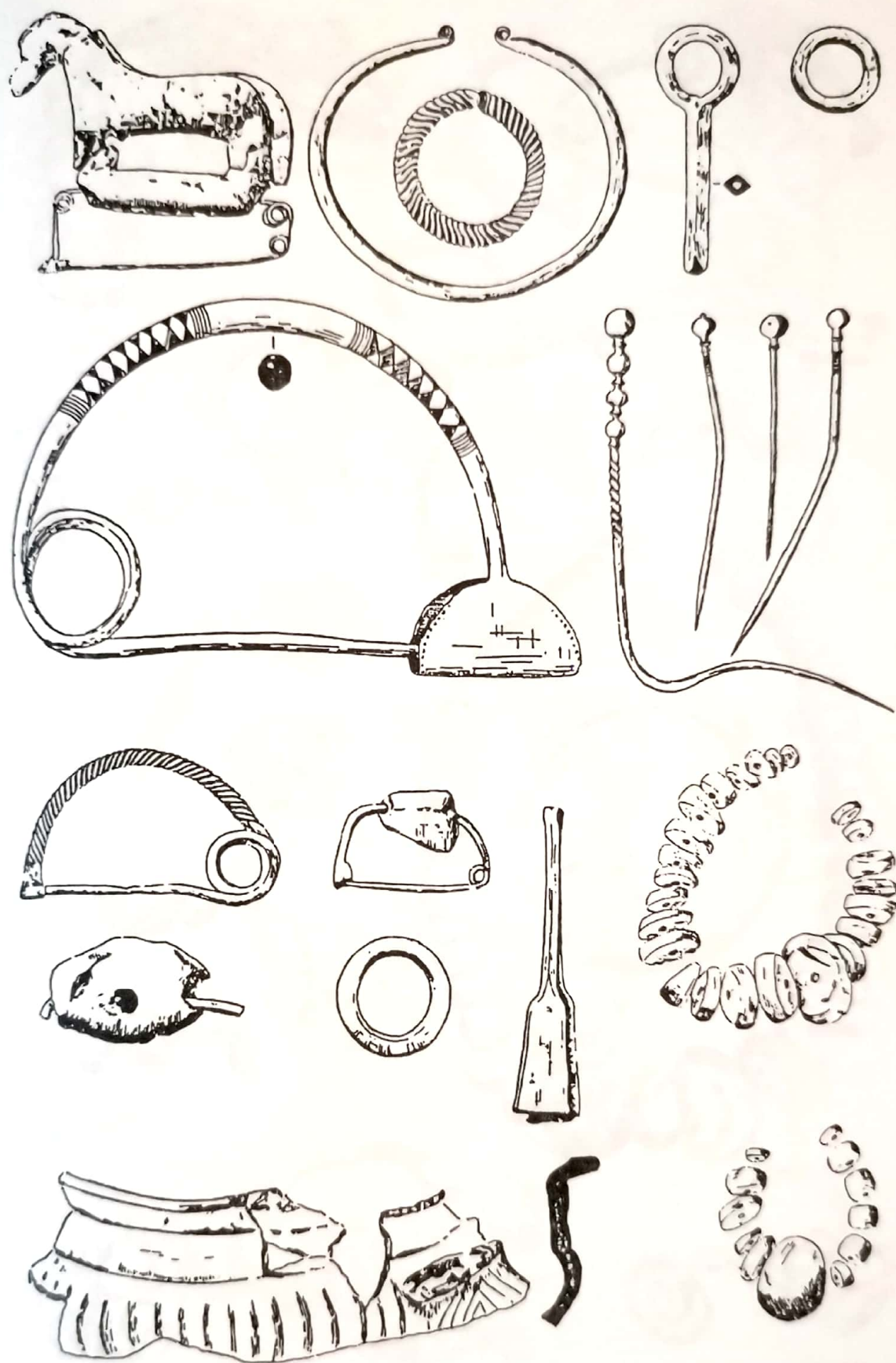
Некада се кућама могло прилазити са свих страна, а данас су
оне већином оградађене. По врсти и квалитету ограде цени се дома-
ћин куће, не само у Врепцу већ и по осталим личким селима.
Ограде се подижу и уз путеве како би осигурале усеве, воћњаке и
баште од упада стоке.

Старе вребачке куће биле су брвнаре, комбиноване са каме-
ном. У већини су биле покривене сламом, а ређе шимлом. У про-
сторији за дневни боравак стајало је огњиште, изнад кога су висиле
вериге. Тај простор био је отворен све до крова, а дим излази
кроз отвор звани „баца”. Пречка која је на том делу повезивала
рогове куће звала се панта. О њу се вешало и сушило месо, а ди-
мило се димом који је долазио са огњишта. Спаваће собе куће
имале су плафоне направљене од шипиљених дасака, онако како
се данас праве бродски подови за викендице.

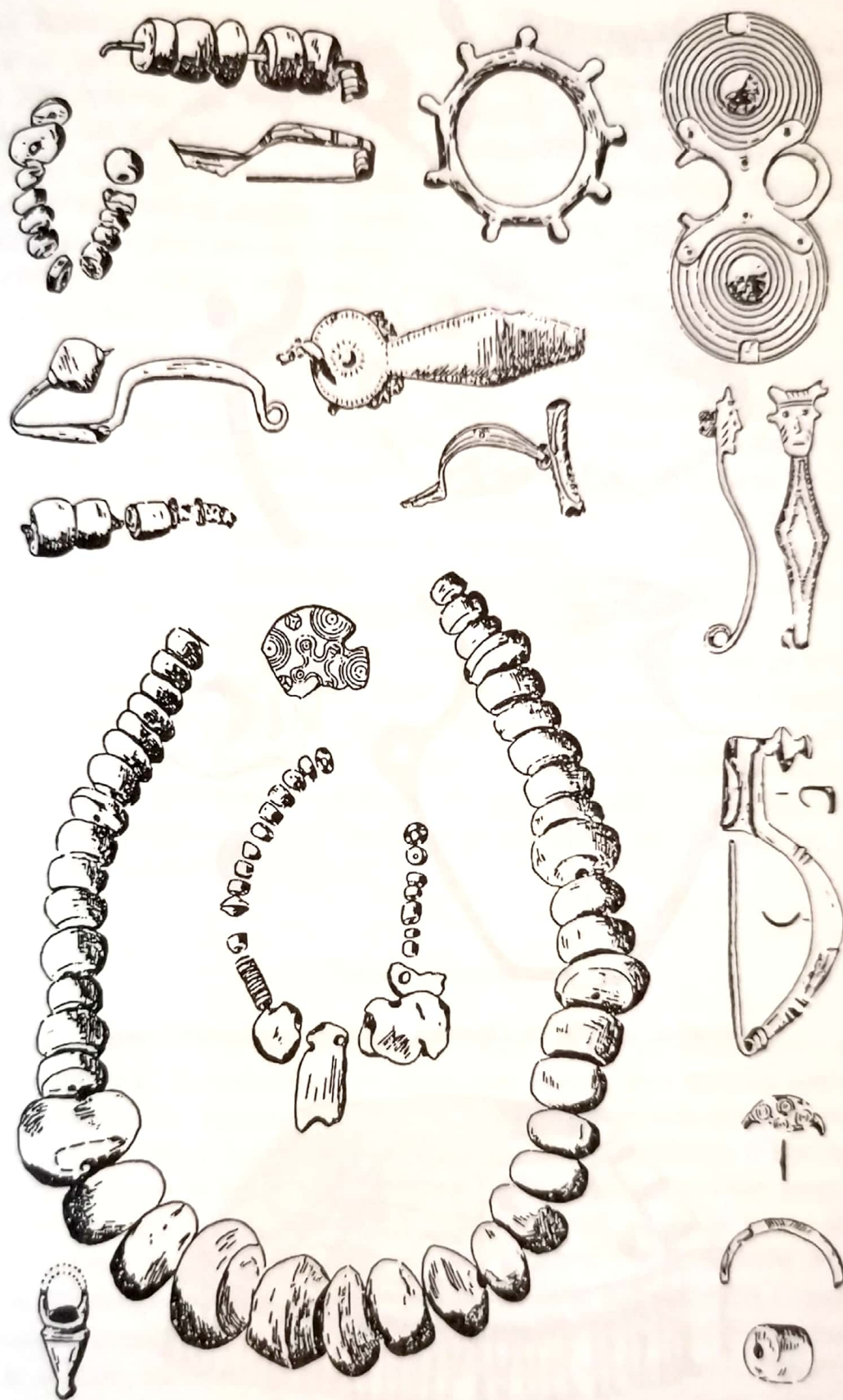
Засеоци и куће по њима повезани су путевима које су већи-
ном правили мештани. Они су уски и прекривени туцаником, па
су за то непријатни за савремене аутомобиле.

Трагови живота на вребачком подручју

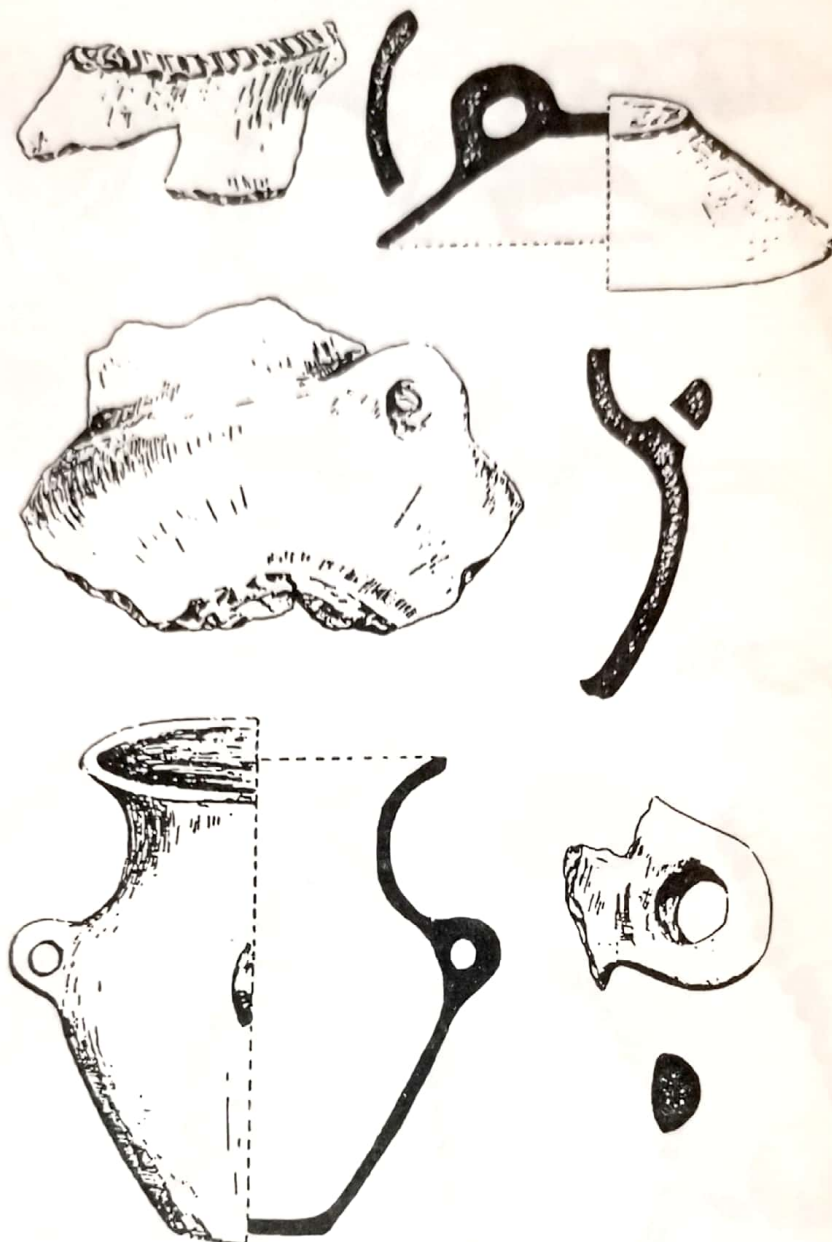
Према досадашњим истраживањима могло се закључити да је
живот на простору данашњег Врепца текао од давнина. Најстари-
ји народ о коме се зна да је живео на подручју Лике и Врепца би-
ли су Илири, односно њихово племе Јаподи. Једно од најпознати-
јих њихових насеља била је Стражбеница, брдо које се уздиже из-

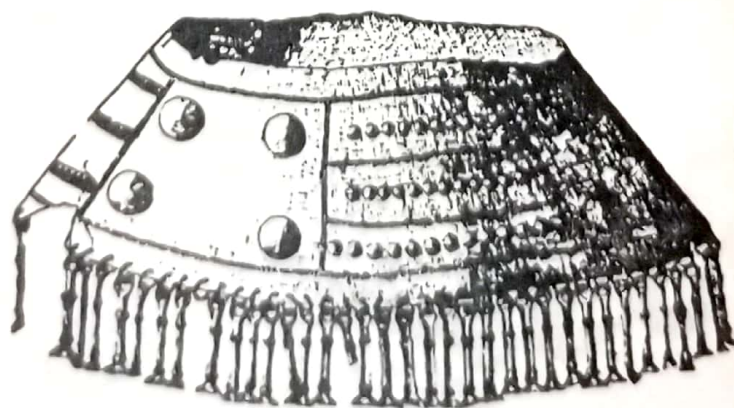
Археолошки налази из тумула на Орловом камену — Стражбеница

Накит и други предмети из некрополе на Великој њиви, ван жарних гробова, Батре

Керамичко посуђе са Орловог камена — Стражбеница

Оглавље јаподске капе

над Врепча. Није се могло установити када су се ту настанили, али се претпоставља да су своја насеља у Лици градили од 1000. до 300. године пре Христа, тј. до римских освајања те територије. Насеље на Стражбеници било је подигнуто на осам степенстих тераса, чији су трагови и данас видљиви. На подножју Стражбенице откривено је гробље у које су своје умрле сахрањивали инхумацијом и кремирањем. Пепео су похрањивали у урне (жаре) са накитом и другим омиљеним предметима покојника. Јаподи су урне израђивали од керамике са покопцима и од тањег камена, па су их закопавали и изнад њих стављали већи слој земље и камена. На Лечишту и Орловом камену, уз саму Стражбеницу, откривене су јаподске гробнице — тумулуси, у којима је било сахрањено више људи. Осим остатака људских костура у тим тумулусима су нађени разни украсни предмети израђени од бакра, стакла, ћилиба-ра и керамике, што се може видети из прилога на коме је дат део тих предмета. Предмети из та два локалитета дају донекле јасну слику о животу Јапода на подручју Врепча.

Не само на Стражбеници, јаподске некрополе нађене су и западно од ње, у реону Јовића брда и на јужним падинама Градића. Ту су Врепчани, одвозећи земљу и камен са неколико насипа (тумулуса), наишли на остатке људских костура и бронзаног накита. Пошто су се јаподске некрополе обично налазиле уз насеља, могло би се закључити да су имали своје домове и на Градићима, па чак и на Туњевачкој главици.

Римски период

И за време римске владавине у Врепцу је постојало једно од већих насеља. Римљани су му дали име Ancus, као што су након овладавања тим простором давали имена и осталим значајнијим насељима у Лици. Али за разлику од јаподског периода, у Врепцу је нађено мало предмета из римског доба владавине. Оно што је нађено односи се на фрагменте камених урни. Тако је један део римске урне (камен са натписом) био уграђен у темеље куће Милоша Милекића, а поклопац друге камене урне нађен испод Стражбенице у огради Боже Богдановића. На поменутом месту откривена је и једна надгробна плоча. Припадала је неком Паулу Приксу, а натпис на њој посвећен је њему и његовој жени. Стари људи се сећају да је била узидана с леве стране црквених врата и мисле да је зазидана приликом рестаурације цркве 1867. године.

Вребац у дотурско доба

У дотурском добу нема о Врепцу сачуваних писмених података, али се на основу неких истраживања дошло до закључка да се на простору данашњег Павловца налазило насеље под именом Сливник. Њега је и Меркатор унео у своју карту. Ово насеље се спомиње у XIV веку, а у XVI се наводе имена племених људи који су у њему живели, па би се могло закључити да се радило о већем људском насељу. У Сливнику је била саграђена тврђава. Њени остаци и данас се виде на брдашцу Шупљари, у окуци Јадове. Изгледа да је то била пространа и јака тврђава, са пречником од 14 метара. Њу је описао сењски бискуп Главинић 1696. године када је обилазио Лику.

У близини Шупљаре налазе се рушевине Спајић-града. Данас се то место зове Кулина. На њој се налазе рушевине цркве Светог Николе. Уз њу су откривени људски костури, што указује на постојање некрополе, па се мисли да је центар Сливника могао бити баш на том месту.

Ситуација и развој Врепца

Вребац се сматра средишњим местом вребачког подручја. Кроз његову историју ту су поникли значајни објекти који су одређивали основу живота његовим житељима. Међутим, нема поузданих података како је то насеље добило садашње име. Према предању, настало је за време турске владавине. Као што знамо, Турци су након заузимања Лике 1527. године у утврђења уводили своје посаде. Тако је било и са кулом на Стражбеници. Али, пошто се бег Алага Вребо није осећао довољно сигурним, саградио је ново утврђење на узвишици Градини. Уз њега је ископао бунар и на Јадови саградио воденицу. Око тврђаве се развило насеље које је народ назвао по бегу Вребац, а воденицу Алагинац. Колико је ово предање поуздано не зна се, али се зна да се Вребац почео спомињати за време турске владавине. Да је Вребац постојао као веће насеље потврђује и попис турских утврђења из 1577. године, у коме се каже: „Уз поток Јадову, источно од Барлета налази се утврђење Вребац” и то је први писани извор у коме се ово насеље тим именом спомиње.

Вребачко насеље лежи на претежно равничарском терену који се постепено уздиже према Рудинама и побрђу Вребачке стазе.

На вишим пределима, уз обронке саме планине, своје домове подigli су Мандарићи, Ракићи, Милекићи, Крајиновићи, Ћувачићи, Бобићи и Граовци. Крајиновићи и Ћувачићи су се зауставили испод саме Стражбенице, станишта древних Јапода. На средини села, на узвишици, стоји Градина (595), а око ње су настањени Мандарићи, Наранчићи, Новаковићи и Драгосавци. Источно од Градине у правцу Јадове живе Богдановићи, Божићи и Кокоти.

Донекле раван простор југозападно од Градине зове се Вртлић. Ту су своје спортске активности упражњавале соколске чете, делила се пошта, обавештаван народ о обавезном кулуку, почетку ловне сезоне и ловостаја, забрани паше на сеоским утринама; уговарали су се радници за разне пољске послове и др. Врепчани су то звали „Популацијама” и на њих су долазили само мушкарци.

Источно од школске зграде, која се налази у центру Врепца, стоје засеоци Драгосаваца, Сунајка и Поповића. Ту је и сеоско гробље звано Челемије. Простор јужно од Јадове заузеле су куће Узелаца и Бабића, а западније од њих је вршељак звани Влашко брдо, где се могу наћи куће Грубића, Црнокрака и Угарака.

На путу ка Барлетама сретће нас засеоци у којима живе Мандићи, Наранчићи, Сунајци и Цетине, а идући левом обалом потока Туњевац лежи засеок Висоте у коме живи неколико породица Драгосаваца и Мандарића.

Нешто источније од Градине налази се Културно-просветни дом Врепца. Сељани су га саградили 1935. године уз помоћ Исе Богдановића, који је тада био посланик у парламенту Краљевине Југославије. Дом представља једини центар за окупљање народа читавог краја. Имао је свој оркестар кога је водио син попа Ђуре, Десимир Витас. Кроз дом је деловала и вребачка Соколска чета која је освајала значајне трофеје на спортским такмичењима. У домским просторијама девојке су училе кројење и шивење, затим уметничко везење и др. Код Врепца се налази пећина „Пчелина”. Дуга је 270 m и има импресиван улаз и веома интересантне подземне дворане.

Вребачка црква

Ово здање стајало је при врху Градине. Најпре је на том месту била направљена дрвена црквица, вероватно на месту где је раније била турска џамија. Пошто црквица није могла да задово-

љи потребе нараслог становништва, 1791. године састали су се вребачки прваци: фелдвебел Јосиф Поповић, каплари Сава Драго-савац и Тадија Кокот, кнез Никола Крајновић, Сава и Атанасије Богдановић и други и одлучили да се сазида црква одговарајуће величине. Тридесет два вребачка домаћинства дала су прилог за ливење звона. Међу њима су били: Петар и Станиша Кричковић, Петар Сарач, Дмитар и Радета Новковић, Марко Граховац, Винка Атанасије и Милојко Поповић, Тодор Велики Крајновић, Стојан Божић, Тадија Кокот, Радета Зороја, Која Мандарић, Јован Доброта, Јован Вуковић, Јовица Граховац, Захарије Узелац, Манда Кокотова, Дамјан, Данило и Стана Богдановић и Сава Драгосавац.

Нова црква завршена је 1867. године и саграђена у готском стилу. Посвећена је Покрову Велике Богородице. Иконе је сликао Јаков Шашел 1889. године. Међу значајнијим књигама у цркви је била похрањена *Србуља* из 1694. године. Црквена општина установљена је 1850. године, 17 година пре изградње цркве.

У новосаграђеној цркви смењивало се од 1867. до 1941. године више свештеника, а према крајишком попису из 1712. године види се да је на челу парохије био свештеник Јово Поповић. После њега ту дужност су обављали:

1756—1758. године	Теодосије Мусулин
1758—1797.	Сава Богдановић
1797—1832.	Атанасије Богдановић
1832—1839.	Георгије Богдановић
1840—1845.	Јосиф Вукелић
1845—1864.	Коста Поповић
1864—1877.	Лука Богдановић
(К. адм. 1877)	Тодор Трбојевић
(К. адм. 1878)	Јово Трбојевић
1879—1886.	Манојло Дошен
1886—1905.	Атанасије Оклобција
1905—1906.	Јован Крајновић
1906—1910.	Никола Шакић
1910—1941.	Ђуро Витас

Као што су у Почитељу многи православни свештеници поникли из чувене породице Дошеновића, односно Дошена, они у Врепцу поникоше из породице Богдановића.

Ова чувена свештеничка породица води порекло од Илије Богдановића. Нажалост, нема података када је Илија рођен, али се зна да је његово име записано у крајишком попису Врепца из 1712. са подацима да су му крајишке власти доделиле 10 парцела земље, површине од 277 ланаца, да су тада у његовом домаћинству живела 4 граничара са још 19-оро остале чељади, што сведочи да је Илијина породична задруга имала 23 члана.

Илијина прва жена није имала порода. Због тога је била јако несрећна и у вапају за породицом умре. После њене смрти Илија није ни помишљао о поновној женидби али га пријатељи наговоре, па се одлучи на тај корак. Судбина га нанесе на удовицу Ђурђију из Сврачкова Села, рођену сестру темишварског владике Николe Димитријевића. Ђурђија му донесе на свет три сина и две кћери. Једна кћер се удала у Вребац у кућу Кокотову, а друга у Аскетину у Медак. Најстаријем сину родитељи дадоше име Саво, другом Драгић, а о имену најмлађег нема података.

Саво је рођен 17. маја 1733. године и пролазећи кроз бројна искушења успео је да се уздигне до вребачког пароха и протопрезвитера личког. Животни пут свештеника Саве и његових потомака описао је његов пра-праунук Јован Богдановић у родословљу, састављеном по казивању његовог оца пароха Луке Богдановића из 1866. године.

Према овом казивању:

„После смрти Савиног оца Илије, Ђурђија оставши удова, опет се преуда у кућу Мандића. Из куће Мандића долазила је сваке недеље и празника своје сироте обићи, опрати, ишчешљати и преобући. Један од ових трију синова вавјек би матер — кад би му дошла — дочекао камењем и одпурлио би је опет камењем кући (ваљда му је било жао што му се матер преудала). Матер би га за то злостављање вавјек клела „да врат уломио”. И дабоме, једном се случајно попне на крушку, падне и уломи врат.

У то вријеме пише јој брат владика из Темишвара и пошаље јој једног калуђера с тијем: да ако има које мушко дијете да му га оправи, да ће га школати и срећним учинити. И она му по том калуђеру оправи старијег сина Саву. Калуђер одведе Саву и путујући дође у Банију у неко село у кућу Живковића на конак. Ови примише калуђера гостољубиво, припреме лијеп конак и вечерају, а мали Саво оста код ватре врх главања сједећи и гријући се, нитко на њ и не обазирјући се. Најпосле упитају укућани: „Оче калуђере! Одакле ти ово дијете и куш шњиме?” Он им одговори: „То је сироче озго из Лике од Богдановића, водим га владики теми-

шварском ујаку му, даће га школати, ово дијете је од рођене сестре владине.”

Укућани се сви задиве и зачуде, како Богдановића??? и рекоше: „То је наше дијете и наша крв”. Калуђер се зачуди, а они му све приповједе како је било петоро браће: Богдан, Живко, Драгојло, Михајло (петом брату заборавио папа име), који су из турске Босне и Ерцеговине иселили и овуд се разишли. Богдан дође у Лику и од њега се прозову Богдановићи, од Живка Живковићи, а од Драгојла Драгојловићи, а од Михајла Михајловићи; то је дакле наше дијете и брже-боље уведу кукавно сироче у собу и преобуку га свега изновице и његујући га сву дугу ноћ. Сјутрадан крене калуђер на пут, а ови Живковићи никако не дају дјете од себе; „ово је наше дијете, ми га не дамо и ми га имамо шчим школати”. Калуђер дјете једва отме на велику жалост свих укућана и отпутује и тако с дјететом сретно стигне у Темишвар. Ујак владика даде га одмах на школе, а кашње и у гимназију.

Кад је већ Саво порастао и повелики био, једном га упита ујак владика: „Кога си се највише зажелио у кући?” А он ће: „Највише сам се зажелио брата Драгића, сјећам се кад смо скупа прашину по цести прљали”. На ову жељу и изјаву владика одмах оправи калуђера у Вребац сестри, да му оправи и друго дијете Драгића. Калуђер оде опет у Лику и доведе Драгића, кога ујак одмах даде у школе.

Умре и владика Димитријевић, тј. ове двојице ујак, и оставивши неку своту новца за њихово даље школовање и док год усхтију, да уче и да се школују.

Једном случи се у гимназији, да се учитељ жестоко наљути на Саву и поче га грдити и псовати, а овај Саво, не имајући ш чим, него сазује чизму с ноге и ш њом дерне учитеља у главу, ударац је био тако силан, да му је један зуб полетео из главе. Саво бојећи се да ће страшну казну за тај ударац имати и поднијети, дежентира чак у Русију и тамо се ангажира у кавалере и у том проведе више година. Ту му се опет не свиди даље остати, него науми опет се натраг повратити у свој завичај, што и учини.

Враћајући се у свој завичај сврати се у Темишвар и то кријући, јер није имао пашуша, прође покрај архијерејске резиденције као своје бивше куће, пролазећи туда опази га с прозора Данило Јакшић његов саученик, а већ сада потврђен за епископа горњокарловачког. Зовне га с прозора: „Савели Димитријевић!” Овако су га звали по имену а по презимену ујакову. Он мислећи да га неко зове да ће га за пашуш питати и не хтје се одазвати, а Јак-

шић опет: „Савели Димитријевићу стани!” Овај стане и оде горе у резиденцију. Ту се ижљубе и спознаду као бивши саученици. Упита га Јакшић одакле и камо иде? Овај му све редомице искаже што се ш њим збило. Јакшић му рече: „Иди кући, ето и мене наскоро горе вама, за владику, па ћу те учинити срећним...”

Раставши се Саво са Јакшићем оде у Лику у своје рођено мјесто, село Вребац на конак у кућу кнеза Наранчића. Дошав у кућу, замоли истог кнеза би ли код њега могао преноћити, на шта му кнез рече: драге воље, укућани почну за њега вечеру приправљати, а међутим Саво замоли кнеза би ли му могао наћи и дати мјеста да се спушти и одмори до вечере. Кнез га одведе у собу и даде му кревет да легне да се одмори.

Спавајући и почивајући у соби, укућани се стану код ватре разговарати и домишљати: Боже мој, ко би овај путник могао бити? Би ли он могао бити један од синова нашег покојног кума Илије Богдановића, што но је отишао у свијет, те ишао по свијету, па опет се ево повратио у своју жалосну очевину.

Саво чувши у соби ће се они о њему разговарају и нагађају, тко би могао бити он и кад су рекли: могао би бити један од синова нашег покојног кума Илије, на то стаде грохотом плакати и сузе ронити.

Кад је вечера била већ готова, зовне га кнез да изађе ватри вечерати. Он изађе и тек при вечери упитају га: „Заклињемо те сви Богом живим кажи нам ко си ти и чији си и одакле си и куда идеш? Да нијеси ти можда један од синова нашег покојног кума Илије Богдановића?” Он им одговори: „Ја сам Саво син Илијин”, на које се изнова стану укућани ш њиме љубити и грлити, па и плакати. То чује његова по оцу тетка, да је дошао Саво кући, која одма поити њему и ту се ш њим састане.

Сјутрадан замоли Саво кнеза да му покаже ће му је очева кућа и грунат, на које му кнез одговори: „Мој синко, ни за кућу ни за грунат већ се не зна. И кућу и грунат твога оца остали су Богдановићи заузели и присвојили и тако га држе, а вас браћу свако одје већ за мртве држи и сматра, или макар за изгубљене.”

Кнез одведе Саву на очевину, али већ и сам кнез није знао ће му је кућа била. Саво се сиром на пустиловини сит наплака и све вријеме до свог рукоположења пребивао је код тога кнеза Наранчића.

Саво је сваке недеље и празника одлазио у цркву, али нигде се није горе пјевницама провирао него је увијек посљедње мјесто од људи у цркви заузимао. Народ вребачки уопће почео је био већ

говорити: „Из овога Саве сина Илијина нема баш ништа, прошао сав свијет и ништа не зна.”

Дошавши Јакшић за владику у Медак, отиде му Саво на поклон. Владика му обећа да ће га на вребачку парохију рукоположити и рече му: „Ја ћу у недјељу тамо доћи цркви и служићу”...

Дошавши недјеља, дође Јакшић у Вребац и рекне Сави: „Саво! Данас ми одпјевај свету литургију по росиски, почем одавно росијског пјенија нијесам чуо.” Саво тек онда први пут ступи за пијевницу и нађе правило за свету литургију.

Саво кад је у пијевницу ступио, почну се ђаци манастирски мутити и викати и тужити на њ мјесном духовнику: оче духовниче, ево видите гдје нам је дошао овај Саво сметати за пијевницом, не да нам књиге и све нам је већ помрсио што сте нам ви за службу нашли. Духовник рече Сави: „Мани се Саво, не сметај ђацима, та кад нијеси никад био за пијевницом од користи, не буди ни од пакости, пушти ђаке на миру!” На то му Саво одговори: „Оче духовниче, имаш тамо свој олтар и пази у њ, а моје су данас пијевнице”. Саво тај дан на велико чудо и удивљење свога народа одпјева литургију по росијском начину. Владика тога дана по отпусту литургије рече народу вребачком између осталог: „Драги моји! Овај Саво, ово је ваше дијете, ви сте га забацили, да је Бог дао да је мени у глави што је њему”. И тако се тај дан заврши по Саву права свечаност.

Владика Јакшић после овога сам ожени Саву из куће Граовчеве са ђевојком Стојом, рукоположи га у Метку и даде му синђелију на прву вребачку парохију.”

Владика Генадије Димовић произвео је Саву за протопрезвитера личког и 1. јула 1795. дао му на тај протопрезвитерат синђелију.

Живот овог познатог вребачког свештеника угасио се једног дана између фебруара и октобра 1797. године.

По изводима из матичних књига, покојни Саво имао је петоро дече; синове Данила, Атанасију, Драгослава и Владислава као близанце и кћер Стефанију. Међутим, старији људи кажу да је Саво имао шест синова и једну кћер, јер Никола, Теофил и Максим нису били заведени у матичну књигу рођених.

Савин син Атанасије рођен је 18. јануара 1758. Венчао се са Симеоном, кћерком свештеника Милојевића из Могорића. За ђабра исте године. Синђелију на вребачку парохију примио је 10. октобра 1797. од митрополита Стефана Стратимировића.

Атанасије и Симеона донели су на свет синове Георгија, Михајила, Саву и Тому, затим кћерке Јовану, Марију и Ану.

Георгије је био први син попа Атанасија. Рођен је 12. јула 1793. године, а ожењен девојком Јањом из куће Мандарића. Нема података када је рукоположен за свештеника, али се зна да је једно време био администратор парохије у Сењу. Синђелију на вребачку парохију примио је још за живота оца Атанасија 23. јуна 1832. од владике Мушицког. Умро је млад, кад је имао 47 година, 4. јануара 1840. године.

Георгије је имао десеторо деце: синове Стефана, Тому, Симеона, Луку, Петра, поново Симеона, Алексија и Данила, затим кћери Василију и Марту.

Лука је пето по реду дете свештеника Георгија. Рођен је 17. октобра 1819. Завршио је гимназију у Госпићу (Oberschule) и богословију у Плашком. Оженио се Симеоном, кћерком проте Илије Милојевића из Могорића. Рукоположен је за протопрезвитера 23. априла 1842. године од стране Евгенија Јовановића, епископа Владичанства. Лука је био постављен за капелана филијалне цркве у Штикади, а октобра 1846. бива премештен за администратора парохије у Госпићу. Синђелију на парохију у Мутилићу примио је 13. децембра 1848, а 1. децембра наредне године на парохију острвичку, док синђелију на вребачку парохију узима 6. јуна 1864. Исте године одликован је црвеним појасом и именован за члана конзисторије. Лука је умро 10. марта 1877. године од запаљења плућа и сахрањен је у гробници свога оца, деде и прадеде при парохијалној цркви у Врепцу.

Поп Лука и попадија Симеона донели су на свет 15 деце: синове Јована, Георгија, Илију, Исака, Стефана, Павла, опет Георгија, Луку и Атанасија, затим кћери Ану, Софију, Драгињу, опет Софију, Симеону и опет Драгињу. Како се види, родитељи су након смрти новој принови давали име умрлог детета.

Илија је рођен 31. августа 1846. у Штикади. У Госпићу је завршио гимназију и бавио се трговином у Врепцу. Године 1880. прелази у Сански мост, а одатле у Врање где се запошљава код монопола дувана. Умро је 7. октобра 1902.

Исак је рођен у Госпићу 21. јануара 1848. И он је завршио госпићку гимназију, а богословију у Плашком. Рукоположен је за ђакона 25. априла 1874. а два дана касније за презвитера у Доњим Карловцима од стране митрополита Никанора Грујића. Умро је као вребачки капелан 1. априла 1875. године.

Георгије је рођен 10. маја 1856. у Мутилићу, а нижу реалку завршио је у Госпићу. Запослио се код Брзојавног и поштанског равнатељства у Загребу, одакле 3. јула 1876. одлази у Србију у српско-турски рат. Доспео је до чина потпуковника и одликован са осам ордена. Иако се две пута женио, није имао деце.

Атанасије је рођен 25. септембра 1850. године у Врепцу. И он је завршио нижу реалку у Госпићу, а вишу у Загребу, одакле одлази за Србију. Успео је да дође до положаја управника фабрике цигарет-папира, затим сарадника *Трговачког гласника* и секретара Српског трговачког удружења. Одликован је са два ордена. Умро је 8. септембра 1899. године на клиници у Бечу.

Јован је био први син пароха Луке. Рођен је 23. септембра 1842. у Штикади. Основну школу похађао је на Удбини, а гимназију и војно-математичко училиште у Госпићу, затим 1866. богословију у Плашком. Јован је био свештеник у Дивоселу. Важио је за једног од веома образованих и способних свештеника. Написао је *Лешојис Дивосела*, који је представљао вредан извор за прошлост парохије, а нарочито после ратова са Турцима. Умро је 1921. године у Дивоселу. Јован и Исак Богдановић имали су по осморо деце.

Вребачка, као и многе друге православне цркве у Лици, била је на удару политике католичке јерархије и Хрватског сабора, која је легално спровођена кроз органе власти. Поменимо само акт варваризма из I светског рата, када су аустријске власти скинуле велико звоно са вребачке цркве и дале да се претопи за израду артиљеријске муниције која се користила у рату са Србијом. А преостала два звона су демонтирале и пренеле у католичку цркву у Рибнику. Тек по завршетку рата оба ова звона су враћена на торањ вребачке цркве.

Уз помоћ мештана и прилога исељених Врепчана у Америку и Канаду купљена су 1931. године нова звона и она су се оглашавала све до првих дана II светског рата. Звона су упозоравала народ на опасност од покрета хрватских усташа који су масовно полазили у покољ српског народа. Услед тога црква је постајала и мета њихове артиљерије и авијације. За време напада који је извршен 2. марта 1943. на Вребац, Италијани и усташе, са великим бројем сеоских кућа, запалише и вребачку цркву.

Зидине ове богомоље Врепчани су уклонили после завршетка рата јер, под утицајем комунистичке идеологије за време рата, мало су марили за цркву и религију. Брижљиво клесани камен пребачен је на кућиште Павичића и уграђен у задружну шталу. Лим

од крова народ је искористио за покривање кућа и других објеката, док је мало звоно служило за оглашавања почетка и завршетка радова у задрузи. Средње звоно се разбило при рушењу зидова цркве, а велико су изгледа однели неки сељани и продали на отпаду.

На месту вребачке цркве направљен је сливник за акумулацију кишнице за штерну која се налазила уз улаз на Градину.

Школа

Зграда вребачке школе налази се у центру насеља, одакле путеви воде ка Метку, Могорићу и Госпићу. Као што је познато, Личка регимента имала је само једну српску школу, ону у Метку. Пошто је долазак ученика из удаљенијих села у Медак био отежан, размишљало се и о отварању још једне школе у Врепцу. Прота лички је још 1796. издејствовао одобрење владике за њено отварање. Свештеници села Медачког поља више пута су разматрали то питање и најзад 1804. закључили да се школа отвори у Врепцу и да се за учитеља постави Илија Милојевић, протин унук, а зет попа Георгија Богдановића. Изгледа да је школа била смештена у неком од војних објеката који су коришћени за потребе граничарске службе. У почетку школа је имала само једну учионицу и учитељски стан. Али, услед све већег прилива ђака, којих је 1905. било 472, она је између 1905. и 1908. године била проширена за још једну учионицу, са споредним просторијама. Према подацима прикупљеним у Врепцу, у школи су од њеног оснивања до I светског рата (1914) радили следећи учитељи:

- Илија Милојевић, из Могорића
- Раде Суша, из Штикаде
- Никола Иванчевић, из Почитеља
- Васко Наранчић, из Врепца
- Глумичић (име непознато).

Ово су учитељи који су били намештени у школи за време Аустроугарске, док су за време Краљевине Југославије у њој учитељовали:

— Душан Попара,	— Драгиња Дошен,
— Катица Пејиновић,	— Јелена Витас-Узелац,

- Богдан Поткоњак,
- Недељко Рајчевић,
- Никола Омчикус,
- Јанко Покрајац,
- Милан Алексић,
- Јанко Мандић,
- Марко Почуча,

- Љубица Јузбашић,
- Смиља Наранчић,
- Никола Рабатић,
- Милка Вукелић,
- Марица Папеш,
- Богдан Покрајац и
- Марко Мандарић.

У току Народноослободилачког рата 1941—1945. године вребачку децу су учили: Савка и Богдан Вујиновић из Дивосела, Симо и Мира Радаковић из Могорића, Душанка Кокот и Васо Цетина из Врепца, као и Марија Граовац такође из Врепца.

Завође

Југоисточно од Врепца лежи заселак Завође. Изгледа да је добио име зато што се његове куће налазе иза воде, Јадове. Куће су му разбацане по брежуљкастом терену, у окуци Јадове. Ту се највише уздижу Одор (651) и Тодорић главица, око које су Тодорићи подигли своје домове. Западније одатле према Јадови налазе се Граовци; око Маркусова вршчића живе Његомири, којих има и испод Јеркове главице. Јужније одавде је Шакићева главица са неколико домаћинстава истог имена. На западном делу Завођа, уз Вребац, стоје Басићев кук и Ђурчићево брдо. Ту живе Новаковићи, Узелци и Ђурчићи, а на десној страни Јадове испод саме Павловачке косе, стекло се пар кућа породица Мишчевић.

Вребачки Павловац

Испод Павловачке косе, југоисточно од засеока Завођа, са обе стране Јадове, простире се Вребачки Павловац. Предање каже да је на Шупљари седео турски бег Павловић, па се претпоставља да је тај крај по њему могао добити своје име. Освајањем Лике 1527. године турска војска је запосела утврђење на Шупљари, па је и оно ушло у списак турских градова из 1577. које су запосели Турци.

Шупљара, коју народ зове и „Шупљача”, представља највеће узвишење у Павловцу. При врху је шупље, зато га народ и назвао шупљачом. Око ње се развило насеље Басарића, Стоисављевића,

Кричковића, Бурсаћа и Маљковића. Ту је и сеоско гробље Врбица. Идући одатле ка северозападу среће се Кораћева главица (657), уз коју су куће подигли Кораћи. Мало даље је Томашева главица, где живе Томаши. Ту је некад била црква Св. Николе и још се могу видети остаци већег објекта који потиче из давних времена, а Павловчани га зову Кулина. Крај пута, у правцу Завођа, поређане су куће Новаковића, Зороја и Граховаца. Прелазећи Јадову стиже се до засеока Селиште које се угнездило испод саме Опљанице.

У Павловцу је 1933. године отворена основна школа и изграђена месна штерна. Тиме је ђацима овог вребачког засеока омогућено да се школују у непосредној близини својих домова. Оба објекта подигнута су залагањем Исе Богдановића, посланика за вребачко подручје.

Насељавање Срба

Турци су ради ојачања личке пограничне зоне у тај простор довели своје поданике влашке сточаре и муслимане из Босне. Ове прве населили су уз саму границу, а муслимане по градовима и околини где је било бољег земљишта. Влашки сточари су у ствари били Срби и називани су разним именима. Насељавање је обављено за владавине босанског паше Ферхада Соколовића, који је 1577. године ревидирао 20 постојећих утврђења по Лици и у њих довео своје посаде. Познато је да су Турци преузели утврђене градове у Острвици, Барлетима, Врепцу, Павловцу, Могорићу, Метку, Почитељу, Билају, Рибнику и другим местима Личког поља. Према томе, они су тада довели Србе и у Вребац. Та популација доселила се са бројном стоком ситног и крупног зуба и ради проширења пашњачких површина немилосрдно је крчила шуме и шипражје, па су се тако образовале простране крчевине по ивицама поља и обронцима Средогорја.

Између 1576. и 1586. године Турци су поново доводили рају на запоседнути део Лике и Крбаве, па није искључено и њено довођење на вребачко подручје, јер су се ту налазиле две јаке тврђаве (на Стражбеници и Градини) са сталним војничким посадама.

Нема података о животу насељених Срба у то доба. Али, зна се, међутим, да је аустријски генерал Херберштајн (Herberstein), упадајући у Лику 1684. године напао Турке у Врепцу и одвео доста људи и стоке. Међу заробљеницима било је и Срба. Жесток напад на Вребац извршио је годину дана касније и Стојан Јанко-

вић са својим ускоцима из Далмације. Порушио је већи део насеља и одвео у Равне котаре велик број Срба и муслимана. Један део тих Срба населио се по северној Далмацији, неки су помрли од глади, а већина преосталих поново се населила по Лици после њеног ослобођења 1689. године.

Упади аустријских граничара и млетачких ускока у Лику вршени су са циљем да се ослаби турски војни потенцијал у живој сили и материјалним добрима и тиме појача безбедност аустријског и млетачког пограничног простора.

После 1689. године Лика је остала претежно пуста, па ју је требало поново настанити и оспособити за одбрану од Турака јер се опет нашла на граници две царевине, али овога пута са аустријске стране. Насељавање Срба у Личком пољу и Врепцу обавио је крајишки апарат између 1689. и 1692. године, за време владавине цара Леополда II. На вребачко подручје насељени су Срби из предела Оточца и Бриња. Други, мањи број дошао је из северне Далмације и неколико породица од Грахова и долине Унца.

Према С. Павичићу, са подручја Оточца и Бриња у Вребац су се доселили: Бобићи, Богдановићи, Божићи, Грубићи, Крајновићи, Мандићи, Мишчевићи, Наранчићи, Ракићи, Споисављевићи, Шакићи и Узелци, а са друга два подручја дошли су: Цетине, Црнокраци, Драгосавци, Граховци, Клековићи, Кокоти, Мандарићи, Милекићи, Новковићи, Његомири, Поповићи, Сунајци, Тодорићи, Томаши, Вуковићи, Зелентуровићи и Зороје.¹

После ослобођења од Турака Лика је у верском погледу ушла у састав Сењске бискупије. Бискуп Себастијан Главинић обишао је 1696. године припојено подручје и обавио попис становништва. Тада су први пут обелодањени писани подаци о Србима у Лици. Дакле, према Главинићевом попису, у Врепцу је тада било 40 српских породица. Куће су се налазиле расејане око старог утврђења на Стражбеници.

У попису који су извршиле крајишке власти 1701. године спомиње се и Павловац. Он је, међутим, насељен нешто касније. Тим пописом у Врепцу су евидентирана 54 домаћинства са 488 чељади.

У попису вребачке популације из 1712. године засеоци нису посебно исказивани. Изнети су подаци о домаћинствима са и без земље, о величини додељених земљишних поседа, броју жена и деце и војних обвезника. Из изнетих података види се да су 44 до-

¹ С. Павичић, *исто*, стр. 215, 216.

маћинства поседовала земљу, а 20 су били беземљаши. Власници земље располагали су са 454 парцеле, површине од 13.019 ланаца. У то време у Врепцу је живело 746 људи; међу њима је било 177 који су као граничари били под оружјем.

Беземљашке породице убрзо су се одселиле у друге крајеве Лике. Не зна се тачно откуд су дошле и куда су отишле из Врепца.

Прилажемо фотокопију пописних листа из 1712. године уз непотпун превод, јер су пописивачи били Немци и податке су бележили онако како су их Врепчани изговарали.

Latv

Latv

Velisau Lankish ni 9 östern	280	2	6	8
Miluh grubik ni 10 östern	278	5	10	15
Vako Lurpizuk ni 10 östern	285	5	16	21
Vanka Perno Krak ni 11 östern	300	4	17	21
Luo Domafet ni 10 östern	347	4	9	12
Lu Ka Sunai Kouuk ni 11 östern	300	7	22	30
Briffen Skifseleuk ni 10 östern	276	4	12	16
Janko Krainouit ni 5 östern	153	3	6	9
Juro Keroulouit ni 9 östern	159	2	4	6
Muka Velac ni 11 östern	290	4	13	17
Janko Velac ni 11 östern	287	2	11	13
Padoiza Negomir ni 11 östern	290	4	13	19
Vuleta Pachouuk ni 6 östern	151	5	17	18
Mileta Dragosauaf ni 9 östern	280	6	17	22
Sobrouoi Dobuk ni 9 östern	270	2	10	12
Kadofo Gelenouuk ni 10 östern	258	6	16	22
Milof La Kich ni 10 östern	275	2	10	12
Marko Lomas ni 10 östern	278	4	14	18
Jelia Goroieuk ni 11 östern	280	7	13	20
Kufo Kliekouuk ni 12 östern	259	8	25	33
Male Felixia ni 14 östern	271	6	23	29
<u>Kougo Labas</u>	<u>5770</u>	<u>92</u>	<u>283</u>	<u>375</u>
	<u>7249</u>	<u>85</u>	<u>286</u>	<u>371</u>
	<u>15019</u>	<u>177</u>	<u>569</u>	<u>746</u>

Liste des
Généralistes

Conscriptio

horum qui currentereno in Kobay

Vu H. Garjeun.	1	2	4
Cuis Koukouh.	1	3	
Maruiko Komaseunih.	1	2	3
Mate Pirsuh.	1	3	3
Kadofbau Diklich.	1	3	3
Toor Tukih.	1	3	7, 7
Jane Borcuik.	1	4	2, 1
Kadofsin Bino uif.	1	3	2, 2
Mikhailo Mikalseunih.	1	3	2, 2
Kadofbau Sobretuh.	1	3	2, 3
Natko in Staviz.	1	3	3, 6
Jouan Dobraieniz.	1	3	2, 2
Jure Kermel.	1	2	6, 8
Kadola Pau Kouuh.	1	3	4, 5
Marcu Babuh.	1	2	2, 4
Jauisa Vu Kouuh.	1	3	5, 6
Petar Vrana K.	1	3	7, 8
Luka Malespouuh.	1	3	4, 5
Mate Cua Suk.	1	3	4, 5
Jouan Krauouuh.	1	3	4, 5

Total Suma .. 15019 377 7210
Suma: rum 15019 214 41 185

Превод

КРАЈИШКИ ПОПИС земљишних поседа и становништва Врепча из 1712. године

Функција и звање	Име и презиме старешине породице	Бр. парцеле	Повр- шина у ланцима	Чл. пород. за оружје	Број жена и дече	Укупно
Зап. страже	Радослав Наранчић	14	545	5	6	11
Кнез	Никола Мандарић	14	353	3	16	19
	Тома Драгосавац	13	532	5	15	20
	Митар Наранчић	12	351	3	12	15
	Петко Вуковић	7	151	4	3	7
	Остоја Тодорић	5	149	1	8	9
	Драгић Новковић	10	410	4	22	26
	Радосав Новковић	13	285	2	11	13
	Јован Божић	15	325	3	18	21
	Сава Крајновић	7	136	6	10	16
	Бошко Мишчевић	15	400	7	22	29
	Марко Ракић	13	336	4	10	14
	Вукадин Кокотовић	12	287	6	13	19
	Гаврило Милекић	10	267	2	10	12
	Илија Богдановић	10	277	4	19	23
	Вучић Граховац	12	377	4	21	25
Поп	Јово Поповић	13	610	5	21	26
	Даниша Крајновић	12	374	7	15	22
	Јанко Крајновић	10	186	2	9	11
	Сава Мандић	9	290	2	10	12
	Витас Кораћ	10	325	3	5	8
	Гајо Ђурчић	11	283	3	10	13
			7.249	85	286	371
	Велисав Павичић	9	280	2	6	8
	Милић Грубић	10	278	5	10	15
	Вуко Ђурчић	10	288	5	16	21
	Вујица Црнокрак	11	300	4	17	21
	Којо Домазет	10	347	4	9	13
	Лука Сунајко	11	300	7	23	30
	Трифун Стоисављевић	10	276	4	12	16
	Јанко Крајновић	5	135	3	6	9
	Ђуро Кршуловић	9	159	2	4	6
	Мијат Узелац	11	290	4	13	17
	Јанко Узелац	11	287	2	11	13

Радотица Његомир	11	290	4	15	19
Вулета Рајичевић	6	151	5	13	18
Милета Драгосаван	9	280	6	17	23
Добривоје Бабић	9	270	2	10	12
Радос Зелентуровић	10	358	6	16	22
Милош Шакић	10	275	2	10	12
Марко Томаш	10	278	4	14	18
Илија Зороја	11	280	7	13	20
Вујица Клековић	12	359	8	25	33
Мате Цетина	14	271	6	23	29
		5.740	92	283	375
Вук Ђуричић			2	4	6
Којо Новковић			1	3	4
Маринко Домазевећ			2	3	5
Мате Пиршић			3	3	6
Радослав Диклић			3	3	6
Тодор Дукић			3	7	10
Јуре Борчић			4	2	6
Радосин Пејиновић			1	2	3
Михаило Милашевић			1	2	3
Радосав Добретић			3	2	5
Вукадин Сладић			3	3	6
Јован Добријевић			1	2	3
Јуре Хрват			2	6	8
Радота Павковић			1	4	5
Марко Бабић			2	2	4
Јаниша Вуковић			1	5	6
Петар Вранак			1	7	8
Лука Матесковић			1	4	5
Мате Лукшић			1	4	5
Јован Мраовић			1	4	5
Укупно:		13.019	177	569	746

Према крајишком попису обављеном 1768. године у Врепцу је било 69, Павловцу 23 и у Завођу 14 кућа, што је укупно чинило 106 српских домаћинстава.

А како пише Ф. Ј. Фрас, у Врепцу је 1835. године била 91 кућа са 821 становником, у Павловцу 35 са 353 становника и у Завођу 22 куће са 239 становника.² Вребац је тада сматран једним од значајнијих места и у њему је било седиште потпоручничке краји-

² Ф. Ј. Фрас, *истио*, стр. 152 и 153.

шке станице и подручног магацина из кога се народ снабдевао намирницама и другим предметима (провизација), посебно у неродним годинама.

Даље кретање вребачког становништва

Ако се прелиста Коренчићева књига *Насеља и становништво СРХ 1857—1971* добиће се следећа слика о даљем кретању вребачког становништва:

Насеља	Становништво у години					
	1857	1869	1880	1890	1900	1910
Вребац	911	1013	1007	1187	1271	1084
Рудежи	—	—	—	—	19	61
Завође	264	274	276	327	349	318
Мишчевићи	—	—	—	—	25	18
Павловац	362	350	400	473	515	514
Селиште Вребачко	—	—	—	—	13	13
ВРЕБАЦ укупно:	1537	1637	1683	1977	2193	2008

А према пописима обављеним након изласка подручја Лике из састава Аустроугарске монархије, становништво Врепца бивало је све мање и мање. Његово кретање приказује ниже наведена табела:

Насеља	Године пописа					
	1921	1931	1948	1953	1961	1971
Вребац	1051	1048	638	573	512	433
Рудежи	33	38	28	25	21	15
Завође	345	281	138	88	110	85
Мишчевићи	20	23	18	12	10	8
Павловац	535	481	361	295	269	204
Селиште Вребачко	27	27	24	17	15	—
ВРЕБАЦ укупно:	2011	1898	1207	1010	936	745

Како се види, вребачка популација је од 1921. до 1971. године, за пола века, опала за 1266 житеља, за скоро три пута. Она је 1971. бројила исто онолико колико и 1712. године, након задњег насељавања Врепца Србима. Ако се депопулација настави досадашњим темпом, а он бива све бржи, није далеко дан када више неће бити Срба у Врепцу, а то је интенција власти у Загребу која води политику етничког чишћења Срба из Хрватске.

Народ Врепца је и после II светског рата настављао да своју егзистенцију заснива на приходима од пољопривреде и сточарства. Осим те две гране привређивања, у селу се могао наћи и по-неки приучени занатлија: рецимо ковач, колар, поткивач коња, кројач, столар, бравар, обућар, грађевинар итд. Пошто су ове и друге делатности обављали појединци, о радничкој класи тада се није могло ни говорити. Од 1889. до 1940. године 90 вребачких младића упутило се на учење заната преко организације „Привредник“, али се мало који вратио у село, па је изостала организовања занатска делатност. Млади Врепчани морали су тражити ухлебљење ван свога места, јер приходи које су остваривали са земље нису били довољни. Неки га нађоше на свом подручју, а многи одоше на „привремени рад“ у иностранство, са кога се мало који враћа у завичај. То би били неки од основних разлога константне депопулације у овом лепом личком селу.

УСТАШКИ ЗЛОЧИНИ У ВРЕПЦУ

Непосредно иза проглашења Павелићеве државе под окриљем Хитлеровог Рајха, усташе су почеле геноцид над вребачким становништвом. Убијања су вршили на најмонструознији начин, тако што су недужне људе, жене и децу над јамама клали, боли ножевима, ударали маљевима, кољем, кундацима и другим сличним предметима. Жртвама су секли уши и носеве, вадиле и боли очи, разбијали лобање, одсецали главе, ломили ноге и руке, живе бацали у ватру и пекли на ражњу. Такав начин иживљавања над жртвама дотад није био забележен код цивилизованих народа. Нечувене масакре нису вршили појединци, већ читави слојеви оружаних снага и других структура Павелићеве државе.

Прве жртве усташких зликоваца у Врепцу били су Владо и Раде Наранчић (трговац и учитељ у пензији) и Јово Сунајко, бивши начелник Медачке општине. Након мучења у Сабирном логору у Госпићу, сву тројицу су пребацили у Јадовно, тамо на својствен начин убили и тела бацили у Шаранову јаму.

Масовније хапшење житеља Врепца усташе су извршиле у првој половини јуна 1941. године. За само пар дана лишили су слободе 21 лице и притворили у кућу Саве Драгосавца. Одатле су их одводили у друге сеоске објекте и на разне начине мучили. Очевици говоре како су била стравична јаукања и запомагања тих недужних људи. Убрзо су их камионом пребацили у Медачку План-

тажу. Ту су их мучили и после масакра бацили у напред припремљену јаму и затрпали танким слојем земље. Лешеве тих несрећника су откопани после дизања устанка и сахрањени на сеоском гробљу. На њима су били видљиви трагови који су сведочили како су јадни људи побијени на најкрволочнији начин. Другог дана после хапшења, чланови породица су понели затвореницима нешто хране, али су, нажалост, затвор нашли празан. На тражење објашњења где су им људи, у Усташком стану су им рекли да су „отишли на рад у Њемачку”.

Друго масовно страдање вребачког цивилног становништва одиграло се на Вребачкој стази. Ова Стаза се простире изнад насеља, а у вишим пределима је нешто боље пошумљена и погоднија за склањање од усташке власти. Као што је у другом делу књиге речено, другог марта 1943. године здружене италијанско-усташке снаге нападе су Вребац и Могорић и након заузимања спалили готово све куће и друге сеоске објекте. Ватра је прогутала оно што су људи вековима стварали. Стравично је било гледати села у пламену, слушати лавез паса на све стране, рику говеда и јауке народа. Са сузама у очима људи су из збегова посматрали како им горе домови и све оно што су с муком стварали. Према прикупљеним подацима, усташе и Италијани су у једном дану лишили живота 31 житеља Врепца. Радило се о женама, деци и старијим особама које нису успеле да се на време склоне на безбедна места.

Вребац је највеће искушење доживео 1944. године. Само у јануару те године село је нападано три пута, а највећа страдања одиграла су се у месецу мају за време офанзиве под именом „Morgenstern”. И том приликом су усташе извршиле неописиве злочине над цивилима Врепца. Спалили су све преостале сеоске куће и бајте, стрељали, клали и живе људе бацали у запаљене објекте. У самом месту и збеговима на Вребачкој стази и Међугорју смрт је нашло 47 људи, жена и деце.

Крајем маја, након протеривања усташа и Црне легије, преживели људи су се враћали у опустошено село. Поред обезбеђивања крова над главом, они су морали по планини сакупљати посмртне остатке својих најближих, преносити их и сахрањивати на сеоском гробљу. Пошто је непријатељ опљачкао и уништио све што је народ имао, исхрана преосталог дела народа била је проблем своје врсте. Зато се, и поред помоћи суседних села, морало прибећи упућивању 150 најугроженијих житеља на Банију. Групу је прихватило село Жировец код Глине и указало гостопримство које је у тим тешким данима било могуће пружити. Када се сагле-

дају све мајске недаће Врепчана, с правом се може рећи да је то било њихово највеће искушење у току Другог светског рата.

Сумирајући укупне жртве у том рату, ово херојско село изгубило је 178 стараца, жена и деце и 135 бораца који су се борили против усташких злочинаца, квислинга и окупаторских снага. Тај крвави рат однео је укупно 313 житеља овог релативно малог српског села испод Вребачке стазе.

Што се неборачког становништва тиче, према непотпуним подацима, од 1. августа 1941. до 9. маја 1945. године у Врепцу је побијено 90 чељади, заселцима Завођу 25 и Павловцу 26. У 1941. години убијено је 27, 1942 — 7, 1943 — 43, 1944 — 60 и 1945 — 4 житеља Врепца. Усташе су побиле 113 или 81,4%, Италијани 8, Немци 3, четници 14 и Мађари 3 лица.

По начину убијања усташе су прибегавале клању како одраслих особа, тако и мале деце. У Врепцу су на тај начин лишили живота 25 особа, као што су:

Грубић Васе Миле
Драгосавац Томе Драга, дете
Драгосавац Томе Јага
Драгосавац Томе Јово
Драгосавац Томе Милица, дете
Драгосавац Томе Милија
Зороје Саве Божо
Мандарић Дане Даница
Мандарић Миланка Мика
Мандарић Симе Пера
Мандарић Боже Петар
Милекић Јаге Милорад
Наранчић Исе Јања

Наранчић Луке Јања
Наранчић Мије Милица
Његомир Илије Јека
Његомир Миће Мица
Његомир Миће Недељка, дете
Његомир Саве Тома
Павичић Дане Даница
Павичић Дмитра Даница, дете
Тодорић Ђукана Илија
Тодорић Илије Јела, дете
Томаш Ћире Дмитар и
Ђурчић Исе Милка.

Осим клања, прибегавали су и бацању живих људи у ватру. Тим усташким методом лишени су живота:

Граовац Николе Јека
Крајновић Самуила Марија
Крајновић Николе Милка
Крајновић Дмитра Сока
Крајновић Николе Сока
Крајновић Луке Тодор
Мандарић Танасије Јека
Милекић Николе Јања

Новковић Васе Мара
Поповић Васе Марија
Тодорић Боже Ђоко, дете
Тодорић Боже Раде, дете
Тодорић Марка Сока
Зороја Васе Боја и
Зороја Боже Никола.

Сликар Никола Граовац

У плејаду истакнутих људи Врепца убраја се и сликар Никола Граовац — Ница. Рођен је 1905. године у јуначком Врепцу, у коме је завршио основно образовање. Још у школској клупи Граовац је скромно али упорно испољавао склоност за цртање и ликовно изражавање. Сиромаштво родитеља приморало је овог дечака да живот почиње као слуга у Широкој Кули, да би већ у 15. години кренуо у печалбу: прво по Београду, а касније Краљеву и Бечкереку.

Где год би боравио, Никола је цртао на свему што је прихватало оловку, боју, па чак и угаљ, и остављао иза себе шаре, актове, ликове људи и других живих бића. У развоју сликарског талента Николу је боја највише узбуђивала и инспирисала и кроз сва дела он је настојао да што више улази у чаробне тајне боја.

Пут у Граовчево сликарство отворио је сликар Јован Бијелић, јер је из првих сусрета са њим оценио да ће од тог личког сељачеца направити изврсног сликара и у својој процени није погрешно. Бијелић је бдио над младим уметником и радовао се сваком његовом успеху, а то је Николи уливало снагу и давало подстрек за још интензивније учење. Оно је протицало у великом заносу и Никола је скоро по цео дан просто сагоревао на послу и што је више улазио у тајне колорита бивао је све радоснији. Пејзаже је увек имао у првом плану, затим је сликао портрете и мртву природу. Сликао је једноставно, лако и брзо.

Учествујући на изложбама у Београду, Новом Саду, Сарајеву, Бору, Приштини, Зрењанину, Сомбору, Панчеву, Сремским Карловцима и Прагу, Граовчеве слике данас се могу наћи у многим кућама и музејима. Критичари су дела Николе Граовца оцењивали високим оценама.